

Mundarija

Kirish	2
I bob. Muammoni o‘rganishning ilmiy nazariy asoslari	
1.1. Yozuvning psixofiziologik tuzilishi va uning o‘ziga xos buzilishlari.....	9
1.2. Yozuv buzilishlari simptomatikasi.....	11
I Bob bo‘yicha xulosa.....	21
II bob. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kuzatiladigan yozma nutq buzilishlarini klinik pedagogik jihatdan tahlil qilish	
2.1. Eksperimental tadqiqot yo‘nalishlari.....	22
2.2. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yozuv imkoniyatlarini o‘rganish.....	24
2.3. Yozuv ko‘nikmalarini egallashni ta‘minlovchi oliy psixik funksiyalarni o‘rganish.....	25
II Bob bo‘yicha xulosa.....	30
III bob. Yozma nutq buzilishining klinik pedagogik asoslari	
3.1. Korreksion ish yo‘nalishi, tamoyili va usullari.....	31
3.2. Yozuv ko‘nikmalarini egallashni ta‘minlovchi oliy psixik funksiyalarni tadqiq qilish natijalari.....	33
3.3. O‘quvchilarda kuzatiladigan yozuv kamchiliklarini bartaraf etishga oid metodik tavsiyalar.....	41
III Bob bo‘yicha xulosa.....	53
Umumiy xulosa	54
Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati	56

KIRISH

Davlatimiz rahbari tomonidan O‘zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi qabul qilinganining 26 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimda 2019 yil mamlakatimizda “Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili” deb e‘lon qilinishi barcha yurtdoshlarimizga mamnuniyat ulashdi. Bunday oqilona qaorga kelinishi mustahkam asoslarga ega. Boisi, mustaqillikning dastlabki yillaridan yurtimizda “ijtimoiy rivojlanish” masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Farzandlarimizning hech kimdan kam bo‘lmay ta‘lim-tarbiya olishlari, o‘z bilim va iqtidorlarini namoyon qilishlari uchun barcha sharoitlar yaratilmoqda. Natijada bugungi yosh avlod o‘zining ham jismoniy, ham intellektual salohiyatini ishga solib, nufuzli olimpiadalarda, musobaqa va tanlovlarda zafar qozonyapti, yuksak marralarni zabt etyapti.

Ortda qogan yillar “Oila yili”, “Ayollar yili”, “Sog‘lom avlod yili”, “Yoshlar yili” kabi nomlar bilan ataldi va buning zamirida, eng avvalo, inson manfaatlari ko‘zlandi. Zero, xalqimiz hayoti farovonlashib, oilalarimizga tinchlik, topganlarimizga baraka, ko‘ngillarimizga hotirjamlik inmoqda. Ta‘lim-tarbiya sohasida ham qator ishlar amalga oshirilmoqda.

Yuqoridagilarga muvofiq O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 29 dekabr kuni «2017–2021 yillarda maktabgacha ta‘lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorga imzo chekdi.

Qaror bilan belgilangan kompleks tadbirlarning amalga oshirilishi natijasida quyidagilarga erishiladi:

- yuqori sifatli maktabgacha ta‘limni ta‘minlash, bolalarni sifatli maktabga tayyorlashni tubdan yaxshilash, ta‘lim-tarbiya jarayoniga muqobil dasturlarni joriy etishga;

- bolalarni maktabga tayyorlashning muqobil shakli bo‘lgan 6100 ta qisqa muddatli guruhlar tashkil etishga;

- 3–6 yoshdagi maktabgacha ta‘lim muassasalariga qamrab olinmagan bolalarni ularning ota-onalarini metodik qo‘llanmalar bilan ta‘minlash orqali maktab ta‘limiga tayyorlashni tashkil etishga;

- maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'ini 50 ta yangi qurilish hamda mavjud muassasalarning 1167 tasini rekonstruksiya qilish va 983 tasini mukammal ta'mirlash orqali kengaytirishga;

- qishloq joylardagi maktabgacha ta'lim muassasalarida ota-onalar badal to'lovini 30 foizgacha kamaytirishga;

- bolalarning maktabgacha ta'limga qamrovini 1,5 barobarga oshirishga.

Dasturning samarali amalga oshirilishi unda ko'zda tutilgan ko'rsatkichlar ijrosining borishini tizimli monitoring qilib borish orqali davlat organlarining doimiy nazoratida bo'ladi.

Qarorning amalga oshirilishi davlat siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida respublikaning uzluksiz ta'lim tizimini yanada isloh qilish borasidagi rivojlanish yo'lining uzviy va bosqichma-bosqichligini ta'minlaydi.¹

O'zbekistonning birinchi Prezidenti Islom Karimov ham bu jihatga alohida to'xtalib o'tgan: "... Hammamiz yaxshi tushunamizki, faqatgina jismoniy va ma'naviy yetuk, zamonaviy bilimga, o'z fikr va qarashlarga ega bo'lgan, Vatanimizning taqdiri va kelajagi uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir bo'lgan yangi avlodimizni kamol toptirish – biz ko'zlagan obod va farovon hayot barpo etishning asosiy garovi va aytish mumkinki, hal qiluvchi sharti bo'lib maydonga chiqmoqda." Ayni shu haqiqatni chuquranglab, "Sog'lom bola yili" deb nom olgan 2014 yilda va kelgusida ham bu masala, bu vazifa ham davlatimiz, ham jamiyatimiz, barcha-barchamizning doimo e'tiborimiz markazida bo'lishi lozim".²

Dasturda har tomonlama barkamol yosh avlodni shakllantirishni ta'minlash bo'yicha qabul qilingan davlat dasturlari hamda boshqa tadbirlarga muvofiq amalga oshiriladigan chora-tadbirlarni davom ettirish bilan bir qatorda ustuvor yo'nalishlar bo'yicha eng muhim vazifalarni hal etish nazarda tutilgan

¹ Prezident "2017–2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaror 30 dekabr 2016, 19:48 Jamiyat

²Moxiyat gazetasi.3 yanvar 2014

Shu o‘rinda alohida qayd etish zarurki, yurtimizda yosh avlodni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash, voyaga yetkazish borasida ko‘plab ishlar amalga oshirilyapti.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2004-2008 yillarda maktab ta’limini rivojlantirish dasturini tayyorlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoyishi muhim ahamiyatga ega bo‘ladi. Milliy dastur zamon talablariga javob beraigan kadrlarni tayyorlash va o‘quv muassasalarining moddiy bazasini mustahkamlash kabi masalalarga katta e’tibor berilgan.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunning 23-moddasida “Jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan, shuningdek uzoq vaqt davolanishga muhtoj bolalar va o‘smirlarni o‘qitish, ularni tarbiyalash uchun ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalari tashkil etiladi”³ deyilishining o‘zi ham jamiyatimizning g‘oyatda insonparvarligidan dalolatdir.

Insoning mukammal, yetuk shaxs bo‘lib shakllanishida nutq muhim ahamiyat kasb etadi. Bola nutqining shakllanishi uni atrof-muhit bilan yaqindan tanishishiga asos bo‘ladi. Nutq madaniyatini egallash orqali madaniyatni egallashga qadam tashlandi. Insoniyat umummadaniyatning tarkibiy qismini nutq madaniyati tashkil etadi. Madaniyat nutqning fazilatlari deyilganda, uning to‘g‘riligi, aniqligi, mantiqligi, boyligi kabilar tushuniladi.

Nutq murakkb psixik jarayon. U aloqa bog‘lash va fikr yuritish vazifalarni bajaradi. Nutq ichki va tashqi nutqqa bo‘linadi. Tashqi nutqni dialogik va monologik nutqlar tashkil etsa , yozma nutqni o‘qish va yozish jarayonlari tashkil etadi. Bola bilim olishi, uning shaxsini rivojlantirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlari asosida tarbiyalash barkamol avlodni voyaga yetkazishda kasb –hunarni o‘zlashtirishi uchun uning nutqi xar tamonlama rivojlangan bo‘lishi lozim. To‘liq, har tamonlama rivojlangan og‘zaki nutq negizida yozma nutq , ya’ni o‘qish va

³ O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun // Barkamol avlod-O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori.-

Toshkent, 1997. 26-bet.

yozish malakalari maxsus tashkil etilgan ishlar orqali shakllantiriladi.

Bolaning og‘zaki nutqi qanchalik yaxshi bo‘lsa, yaxshi gapirsa ta‘lim jarayonida shunchalik to‘g‘ri, xatosiz o‘qiydi va yozadi. O‘qishga o‘rgatish ishlari bolalarning og‘zaki nutqini o‘stirish, ko‘rish, eshtirish qobiliyatini rivojlantirish, bolaning fazoviy idrokini oshirish, barcha psixik jarayonlar diqqat, tafakkur, idrok, xotira nutq, xis-tuyg‘ular, xissiyot, analiz sintez qilish malakalarini tarkib toptirishga qaratiladi.

Yozma nutq kamchiliklarini moyiyati va mexanizimi nutq faoliyatini buzilishlarga qaratilgan ishlar rus olimlari N.I.Nikashina, A.R.Luriya, L.F.Spirova, R.Boskis, R.I.Lalayevalarning ilmiy tadqiqot ishlarida berilgan. O‘zbekistonda Axmedova .Z. “Umumta‘lim maktab o‘quvchilarida disgrafiyani bartaraf etishda logopedik ish tizimi”ni ochib berdi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida yozma nutk buzilishlarini korreksion logopedik ish asosida bartaraf etish bo‘yicha o‘zbek tilida ilmiy tadqiqot ishlarini yetarli darajada olib borilmaganligi va ukuv –uslubiy kullanmalarni tankisligi tadqiqot ishimizning dolzarbligini bildiradi.

Bitiruv malakaviy ishining ishlanganlik darajasi Yozma nutq buzilishlari umumta‘lim maktablari boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ichida ancha keng tarqalgan nutq buzilishlari shakli hisoblanadi va olimlarning ma‘lumotlariga ko‘ra 10-30% gacha o‘zlashtira olmaslikning sababi bo‘ladi. (M.M.Bezrukix, M.S.Grushevskaya, A.N.Kornev, R.I.Lalayeva, YE.A.Loginova, A.G.Paramonova, I.N.Sadovnikova va boshq.).

Yozuvning buzilishi ona tili bo‘yicha o‘quv dasturini o‘zlashtirishga to‘sqinlik qiladi va ta‘lim olishdagi turg‘un qiyinchiliklarga olib keladi. (O.B.Inshakova, R.YE.Levina, N.A.Nikashina, L.F.Spirova, O.A.Tokareva, A.V.Yastrebova va boshqalar).

Bu muammoni o‘rganishga ko‘pgina ilmiy tadqiqot ishlari bag‘ishlangan. Yozuv buzilishi haqidagi zamonaviy bilimlar asosan R.YE.Levina, A.R.Luriya, N.A.Nikashina, L.F.Spirova kabi olimlarning g‘oyalari bilan bog‘liq.

Rus adabiyotlarida yozma nutq buzilishlari eng avvalo og‘zaki nutqning tizimli buzilishi oqibati, shuningdek, nutqning fonetiko-fonematik va leksik-

grammatik qurilishining shakllanishini buzilishi sifatida qaraladi. (G.A.Kashe, I.K.Kayepovskaya, R.YE.Levina, N.A.Nikashina, L.F.Spirova, G.V.Chirkina va boshqalar).

So‘nggi yillardagi tadqiqotlar kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarni yozuv ko‘nikmalarini egallashdagi qiyinchiliklar nafaqat nutqning rivojlanmaganligi, balki yozuv jarayonini amalga oshirishda bevosita ishtirok etuvchi qator gnostik va motor funksiyalarning shakllanmaganligi bilan ham bog‘liqligini ko‘rsatadi (N.N.Voloskova, I.D.Yelilyanova, O.B.Inshakova, A.N.Kornev, R.I.Lalayeva, N.L.Nemsova, I.N.Sadovnikova, L.S.Svetkova va boshqalar). Olimlarning fikricha, umumta‘lim maktablari boshlang‘ich sinf o‘quvchilari yozma ishlarida ko‘p uchraydigan yozuvning buzilishlarini paydo bo‘lishi aynan shu qiyinchiliklar bilan bog‘liq. xatoliklar turg‘unligi bolalarda to‘laqonli yozuv ko‘nikmalarini egallashga to‘sqinlik qilishi bilan farqlanadi. Shunga ko‘ra, zamonaviy logopediyada kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar yozuvidagi buzilishlarni korreksiyalash usullari va metodlarini takomillashtirish muammo dolzarbligicha qolmoqda. O.I.Galkina, YE.V.Guryanova, A.R.Luriya, T.S.Komarovalarning tadqiqot ishlari birinchi yozuv mashqlarining muvaffaqiyatini bolalarda mavjud grafik malakalarga bog‘liqligini ko‘rsatadi. YE.Ignatyeva, N.P.Sakulina, YE.YE.Rojkova va boshqalarning ishlarida yozuv texnikasini egallash rasm chizish texnikasining shakllanganlik darajasiga bog‘liqligini ko‘rsatadi. O‘zbekistonda Axmedova .Z. “Umumta‘lim maktab o‘quvchilarida disgrafiyaning bartaraf etishda logopedik ish tizimi”ni ochib berdi. Bu muammoning yetarlicha ilmiy jixatdan o‘rganilmaganligi va dolzarbligi uni o‘rganish zarurligini belgilaydi.

Tadqiqotning maqsadi. yozuv buzilishlariga ega boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining grafik faoliyatining klinik-pedagogik xususiyatlarini o‘rganish va uni bararaf etish bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotning obyekti: yozuv buzilishlariga ega boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida grafik va uning psixofiziologik asosini ta‘minlovchi faoliyat holati.

Tadqiqotning predmeti: o‘quvchilarida kuzatiladigan yozuv buzilishlarini klinik-pedagogik xususiyatlarini o‘rganish jarayoni.

Qo'yilgan vazifalarni hal etish uchun turli xil **tadqiqot metodlaridan** foydalanildi:

- nazariy (umumiy va maxsus pedagogik, psixologik, neyropsixologik, klinik adabiyotlarni tadqiqot muammosi bo'yicha taxlil qilish);
- emperik (suhbat; kuzatish; bolalarning tibbiy-pedagogik xujjatlarini o'rganish; o'quv faoliyati maxsulini taxlil qilish, ta'kidlovchi eksperimentlari);
- statistik metod.

Tadqiqotning metodologik asosi.

O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi, Prezidentimiz SH.M.Mirziyoyevning ta'lim-tarbiyaga oid fikrlari, Respublika birinchi Prezidenti I.A.Karimov asarlari, Davlatimiz tomonidan olib borilayotgan ta'lim-tarbiya masalalariga bag'ishlangan siyosat, «Ta'lim to'g'risida»gi, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi», «Bola huquqlari kafolatlari to'g'risida»gi Qonunlar, nerv sistemasining egiluvchanligi haqidagi fiziologik konsepsiya (I.P.Pavlov), nutq va tafakkurning birligi haqidagi psixik-lingvistik konsepsiya, meyorida va anomal rivojlanish qonuniyatlarining birligi haqidagi fundamental qarashlar (L.S.Vigotskiy), o'zbek pedagog va defektolog-olimlarining yosh avlod ta'lim-tarbiyasi, nutqiy kamolotiga oid qarashlari hamda mavzuga dahldor ilmiy-nazariy asarlari tashkil etadi.

Tadqiqotni tashkil etish: tadqiqot Qo'qon shaxridagi №15 umumta'lim maktabida olib borildi.

Tadqiqot bosqichlari:

1-bosqich. Tadqiqotning birinchi bosqichi tadqiqot muammosiga doir vatandosh va chet el olimlari ishlarini o'rganishni o'z ichiga oladi. Tadqiqot predmeti, vazifalari, eksperimental ish rejalari aniqlandi va belgilandi.

2-bosqich. yozuv buzilishlariga ega va yozuv buzilishlariga ega bo'lmagan sog'lom tengdoshlari bilan grafik faoliyat va uni ta'minlovchi oliy psixik funksiyalar holatini aniqlashga yo'naltirilgan eksperiment o'tkazish.

3-bosqich. yozuv buzilishlariga ega boshlang'ich sinf o'quvchilaridagi kamchiliklarni bartaraf etishning maxsus yo'nalishlari, tuzatish usullari va mazunini aniqlash.

Bitiruv malakaviy ishi Kirish, uchta bob, xulosa va foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan iborat.

\

I bob. Muammoni o‘rganishning ilmiy nazariy asoslari

1.1. Yozuvning psixofiziologik tuzilishi va uning o‘ziga xos buzilishlari.

Hozirgi kunda yozuvga alohida mazmun, murakkab tuzilishi va uni shakllanishining muhim yo‘llarini xarakterlovchi murakkab psixofiziologik jarayon sifatida qaralmoqda. (A.R.Luriya,).

Yozuv jarayonining murakkab psixofiziologik tuzilishini B.G.Ananyev, T.V.Axutina, E.S.Beyn, S.M.Blinkova, YE.N.Vinarskiy, R.I.Lalayeva, O.A.Tokareva, L.S.Svetkova va boshqa olimlar o‘rganishgan. Bu tadqiqotlar yozuv jarayonini tashkil qiluvchi psixologik operatsiyalar mazmunini va ko‘pgina tizimlar bilan o‘zaro aloqa o‘rnatuvchi fiziologik asosini ajratish imkonini beradi.

Yozuvning psixologik tuzilishini o‘rganishga A.R.Luriyaning ishlari asos bo‘ldi. Uning tadqiqotlari yozuv haqida butun, ko‘p bo‘g‘inli qurilishi bilan, bosqichma-bosqich amalga oshirilishi, plastikligi bilan xarakterlanadigan o‘z-o‘zini boshqaruvchi murakkab tizim haqidagi tasavvurga ega bo‘lishiga olib keladi. So‘nggi yillarda paydo bo‘lgan psixologik, neyropsixologik, psixolingvistik tadqiqotlar yozuvning murakkab funksional tuzilishi va uning tarkibiga kiruvchi tizimli komponentlar haqidagi tasavvurlarni aniqlash imkonini berdi.⁴

T.V.Axutina, A.R.Luriya, L.S.Svetkovalar yozuv ham boshqa har qanday faoliyat kabi faoliyat dasturining tuzilishini va unga amal qilishni, uni bajarilishini nazoratini talab qiladi.

A.R.Luriya yozuv aktini muvaffaqiyatli kechish sharti sifatida yozuv iboralarini boshqa har qanday 2-darajali omillardan ajratadi.

Bu o‘ylangan ibora yoki so‘zlarning tuzilishini saqlash demakdir. ...boshqa har qanday yo‘nalishlarni to‘xtatish kerak – oldinga intilganda ham va yozilgan so‘zni yoki tovushni, takrorlashda ham?

⁴ Luriya A.R., Svetkova L.S, Neyropsixologiya i problemi obucheniya v obsheobrazovatelnoy shkole. - M.: Izd-vo «Institut prakticheskoy psixologii», 1996. - 64 s.

Shu tariqa yozuvning muhim funksional komponentlaridan biri ixtiyoriy boshqarish: rejalashtirish, amalga oshirish va yozuv aktini nazorat qilish hisoblanadi.

Yozuv jarayonining psixologik mazmunida A.R.Luriya qator o‘zaro bog‘langan operatsiyalarni ajratadi.

Yozuv jarayoni tarkibiga kiruvchi birinchi muhim operatsiya yozuv asosidagi so‘zlarning tovush tarkibini tahlil qilish hisoblanadi. So‘zni tashkil etuvchi tovushlar ketma-ketligini aniqlash nutqni aniq tovushlarga aylantirishning birinchi sharti hisoblanadi. Ikkinchi shart birinchi shart bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, nutqda eshitayotgan tovush variantlarini nutqiy tovushlarni fonemalarga aylantirishga xizmat qiladi. (YE.N.Vinarskaya, A.R.Luriya, L.A.Chistovich va boshqalar). Logopedik adabiyotlarda bu jarayon “Fonematik idrok” atamasi bilan yuritiladi (R.I.Lalayeva, R.YE.Levina, L.F.Spirova va boshqalar). “Tovushlar ketma-ketligini tahlil qilish va saqlash, tovushlarni ajratish va aniq fonemalarga aylantirish murakkab yozuv jarayonini amalga oshirishning birinchi, zarur sharti hisoblanadi”⁵.

Fonematik idrok va fonematik tahlil nutq eshituv va nutq harakat analizatorlarining o‘zaro aloqasi orqali amalga oshiriladi. (V.I.Beltyukova, A.R.Luriya). So‘zning tovush tarkibini aniqlash gapirish yordamida amalga oshiriladi. Yozuv jarayonidagi artikulyatsiyaning roli birinchi bo‘lib L.K.Nazarova tomonidan aniq ochib berilgan. Olim tomonidan olib borilgan eksperimentlar yozuv jarayonida (aytmay) gapirmay yozish kichik maktab o‘quvchilarida xatolar sonini sezilarli darajada ortishiga olib keladi. Baland, shivirlab, ichida aytib yozish A.R.Luriyaning fikricha “Yozuvdagi tovushlarni aniqlashga o‘xshash tovushlarni bir biridan farqlashga va yetarlicha aniq bo‘lmagan tovushlarni aniq fonemalarga aylantirish imkonini beradi”⁶.

⁵ Lalayeva R.I., Venediktova L.V. Parusheniye chteniya i nisma u mladshix shkolnikov: Diagnostika i korreksiY. - SPb.: «Soyuz», 2004. - 224 s

⁶ Luriya A.R. Materiali k genezisu pisma u rebyonka // Xrestomatiya po vozrastnoy i pedagogicheskoy psixologii. - M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1980. - s.

Shuningdek, yozuvning funksional tizimi tarkibiga nutq eshituv va kinestetik axborotlarni qayta ishlash kabi tizimli komponentlar ham kiradi (T.B.Axutina, A.R.Luriya va boshqalar).

Soʻzning tovush tahlilidan keyin ikkinchi operatsiya aniqlangan fonemalarni harfning koʻruv obrazlariga moslashtirish keladi. Oʻquvchi yozishi kerak boʻlgan harfning grafik belgisini koʻruv orqali tasavvur qilishi kerak (A.N.Kornev, A.R.Luriya, L.S.Svetkova va boshqalar).

Aytilganlar yozuv koʻruv axborotini qayta ishlash kabi funksional komponentni oʻz ichiga olishini bildiradi.

1. 2. Yozuv buzilishlari simptomatikasi.

Oʻziga xos yozuv buzilishlari kichik maktab yoshidagi oʻquvchilarda ancha keng tarqalgan nutq buzilishini shakli hisoblanadi (L.V.Venidiktova, A.N.Kornev, R.I.Lalayeva). Olimlarning fikricha Rossiyada yozuv buzilishlari boshlangʻich sinf oʻquvchilarining 10-30% ida kuzatiladi (M.M.Bezrukix, M.S.Grushevskaya, S.P.Yefimov, A.N.Kornev, R.I.Lalayeva, YE.A.Loginov, L.G.Paramonova, I.N.Sadovnikova).

Logopedik amaliyotga koʻra oʻquvchidagi yozuv buzilishlari mavjudligi haqidagi xulosa bir qancha mezonlarga asoslanib beriladi. Birinchi mezon oʻquvchilar yozma ishi asosida nutqni tovushli (fonematik) tahlili yotadigan, toʻgʻri yozishda fonematik tamoyilga amal qilmaslik bilan bogʻliq oʻziga xos xatoliklarning kuzatilishi hisoblanadi (O.B.Inshakova, R.I.Lalayeva, I.N.Sadovnikova). Yozuv buzilishlarini tashxis qilishning ikkinchi muhim mezoni maxsus xatolar chastotaliligi hisoblanadi (O.A.Velichenkova, A.N.Kornev, G.M.Sumchenko). Uchinchi mezon boʻlib xatolar turgunligi hisoblanadi – bunda ular amaliyotda barcha yozma ishlarda uzoq vaqt davomida saqlanib qoladi (O.B.Inshakova, A.N.Kornev, R.I.Lalayeva, I.N.Sadovnikova). Bunday xatoliklarning turgʻunligi yozuv koʻnikmasini egallashning boshlangʻich bosqichida birga keladigan fiziologik (B.G.Ananyev boʻyicha) xatoliklardan chegaralaydi.

Maxsus yozuv buzilishlari mexanizmini kechishiga ko'ra, bu muammoni murakkabligidan dalolat beruvchi ilmiy izohlar ko'p B.G.Ananyev, S.M.Blinkov, YE.N.Vinarskiy, R.I.Lalayeva, A.R.Luriya, O.A.Tokareva, L.S.Svetkova tadqiqotlariga ko'ra, yozuv o'z tizimiga psixik faoliyatning verbal shakli kabi, noverbal shaklini o'z ichiga oluvchi murakkab psixik jarayon hisoblanadi, shuning uchun buzilish uni buzilishi tizimli xarakterga ega bo'ladi. Bu tasavvurlarga asoslangan holda yozuv buzilishlari mexanizmini o'rganishda yozuv ko'nikmalarini muvaffaqiyatli egallash uchun zarur qator nonutqiy funksiyalar va og'zaki nutqni shakllanganlik darajasini birgalikda ko'rib chiqish zarur.

R.I.Lalayeva, R.YE.Levina, I.N.Sadovnikova, L.F.Spirova, O.A.Tokareva va boshqa olimlarni yozuv buzilishlarining o'ziga xos simptomatikasi haqidagi muammo yetarlicha chuqur va har tomonlama ishlab chiqilgan, ammo xatolar turkumiga bitta ham yondoshuv mavjud emas. Yozuv buzilishlarini klassifikatsiyalash turli mezonlar asosida amalga oshiriladi: buzilgan analizatorlar, ruhiy funksiyalar, yozuv operatsiyasining shakllanmaganligi hisobga olinadi.

O.A.Tokareva yozuv buzilishlarini analizatorlarning analitik-sintetik faoliyatining buzilishi sifatida qaraydi va bu buzilishlarning quyidagi shakllarini ajratadi:

Yozuvning akkustik buzilishi – bunda nutq eshituv analizatori buziladi, oqibatda fonematik eshituv (idrok) va so'zning tovush tarkibini taxlil qilish buziladi va o'ziga xos xatoliklar kelib chiqadi (xarflarni almashtirish, so'zning tovush-bo'g'in tuzilishining buzilishi).

Yozuvning optik buzilishi – ko'ruv idroki va tasavvuri, ko'ruv xotirasi buzilishida paydo bo'luvchi optik analizatorlarni to'laqonli ishlamasligi bilan bog'liq. Yozuvda bu optik o'xshash xarflarni almashtirilishida bu elementlarni fazoda noto'g'ri joylashuvida aks etadi.

Yozuvning motor buzilishi – harakat analizatorining to'laqonli ishlamasligi harakat sterotiplarini patalogik harakatsizligi bilan bog'liq. Shu sababli bolalarda

yozuv vaqtida qo‘l harakatlarida qiyinchiliklar yuzaga keladi, harflarning harakat obrazlari amalga oshirilmaydi.⁷

M.YE.Xvatsev yozuv buzilishlari eng avvalo, bolalarda nutq rivojlanmasligi bilan bog‘liqligini aniqlagan tadqiqotchilardan biridir. M.YE.Xvatsev klassifikatsiyasidan hozirgi paytda logopedik amaliyotda foydalanilmaydi, ammo u tomondan yozuv buzilishlari haqidagi nazariy tasavvurlar bu buzilishlarni zamonaviy tizimlash asosida yotadi. Olim tomonidan yozuv buzilishlari shakllarini ko‘rib chiqamiz.

Akustik agnoziyalar oqibatida kelib chiqadigan yozuv buzilishlari asosida, olimning fikricha so‘zning tovush tarkibini eshituv idrokini farqlanmaganligi va fonematik tahlilning yetishmovchiligi yotadi.

V.I.Seliverstovanning fikricha og‘zaki nutq buzilishlari oqibatida kelib chiqadigan yozuv buzilishlari tovushlarning noto‘g‘ri talaffuzi, bir tovushni boshqasi bilan almashtirilishini yoki yo‘qligi sababli paydo bo‘ladi va yozuvda aks etadi.⁸

Talaffuz ritmini buzilishi oqibatida kelib chiqadigan yozuv buzilishlarini olim yozuvda so‘z va bo‘g‘inlarni tushirib qoldirish, so‘zdagi qo‘shimchalarni oxirigacha yozmaslikda aks etuvchi nutq eshituv ritmini rivojlanmaganligi bilan bog‘laydi.

Yozuvning optik buzilishini M.YE.Xvatsev bosh miyaning optik tizimini rivojlanmaganligi bilan bog‘laydi, buning oqibatida so‘z va harflarning ko‘ruv obrazini shakllanishi buziladi.

Motor va sensor afaziyadagi yozuv buzilishlari bosh miyani organik jarohatlanishi oqibatida nutqning yo‘qolishi bilan bog‘liq so‘z va gap tuzilishini buzilishida aks etadi.

A.N.Kornev tomonidan asosida quyidagi nutq buzilishlari shakllari yotgan klassifikatsiya taklif etilgan: til operatsiyalarining buzilishi bilan bog‘liq yozuvning

⁷Tokareva O.A. Rasstroystva chteniya i pisma (disleksii i disgrafii) // Xrestomatiya po logopedii: V 2 tt. T II / Pod red. L.S.Volkovoy i

⁸ V.I.Seliverstova. -M.: Vlados, 1997. - s. 456-469.

disfonologik (paralalalik va fonematik); til analizi va sintezi buzilishi bilan bog‘liq yozuv buzilishlari; bolalarda grafo-motor ko‘nikmalarining shakllanmaganligi bilan bog‘liq disparaksik yozuv buzilishlari.⁹

I.N.Sadovnikova yozuvdagi xatoliklarni lingvistik yondashuvga asoslanib tizimlashtiradi va quyidagilarga ajratadi: harf va bo‘g‘in darajasidagi xatoliklar (tovush taxlili, fonematik idrokdagi xatoliklar kinetik o‘xshash harflarni almashtirishi, perservatsiya va antitsipatsiya), so‘z darajasidagi xatoliklar (so‘z qismlarini ajratib yozish, so‘zlarni qo‘shib yozish, morfemali agrammatizm) va gap darajasidagi xatoliklar (moslashuv va boshqaruv agrammatizmlari). Ammo, bunday yondashuvda bir guruhga turli tabiatga ega xatoliklar birlashtiriladi.

Hozirgi kunda logopedik amaliyotda asosida yozuv jarayonining ma‘lum operatsiyalarining shakllanmaganligi yotgan yozuv buzilishlari klassifikatsiyasi keng tarqalgan (A.I.Gersen nomidagi LDPU logopediya kafedrasidan ishlab chiqilgan). Bu klassifikatsiyaga batafsil to‘xtalib o‘tamiz.

Yozuv buzilishlarining artikulyator-akustik buzilishlari R.I.Lalayevaning fikricha, tovushlar talaffuzida buzilishlari bor bolalarda uchrashi mumkin. Tovushni nuqsonli talaffuzi yoki uni bartaraf etish vaqtida kinestetik sezgilarning va tasavvurning to‘laqonli emasligi tovushni harfga muvaffaqiyatli moslashtirishga to‘sqinlik qiladi. Buning oqibatida bolalarning yozuvda harflarni almashtirish, aralashtirish va tushurib qoldirilishi ko‘rinishidagi og‘zaki nutqda aks etadigan kamchilik uchraydi.¹⁰

Yozuv buzilishlari va fonetika-fonematik funksiyalarning shakllanmaganligida aks etadigan og‘zaki nutq kamchiliklari o‘rtasidagi bevosita aloqani G.A.Kashe, M.F.Fomicheva, G.V.Chirkina, R.I.Sheyferlar o‘z ishlarida ko‘rsatib o‘tishgan. Maxsus adabiyotlarda o‘quvchilarning tovushlar talaffuzida kamchiliklari bilan bog‘liq yozuv buzilishlari yetarlicha to‘liq tahlil qilingan. (R.M.Boskis, Z.K.Gabashvili, M.S.Grushevskaya, R.YE.Levina, L.K.Nazarova,

⁹ Kornev A.N. Disleksiya i disgrafiya u detey. - SPb.: Gippokrat, 1995

¹⁰ Lalayeva R.I. Disgrafiya // Xrestomatiya no logonedii: V 2 tt. T II / Pod red. L.S.Volkovoy i V.I.Selivyorstova. -M.: Vlados, 1997.

N.A.Nikashina, V.K.Orfinskaya). G.A.Kashe, R.YE.Levina, L.F.Spirovalarning fikricha talaffuz buzilishlari yozuvda faqatgina shunday holatlarda aks etadiki, agar ular (tovush) eshituv differensiyasi buzilishi, fonematik tasavvurning shakllanganligi bilan qo‘shilib kelsa.

Fonemani anglashni buzilishi bilan bog‘liq yozuv kamchiliklari fonetik yaqin fonemalarni anglatuvchi harflarni og‘zaki nutqda to‘g‘ri talaffuzida yozuvda almashtirilishi va qorishtirilishida namoyon bo‘ladi. Bu yozuv buzilishlari mexanizmi haqida bir xil fikrlar mavjud emas. Ba‘zi olimlar (A.Kornev, I.N.Sadovnikova, O.A.Tokareva) buzilishlarga akustik va artikulyator differensiyalarning kamchiliklarini sabab qilib ko‘rsatadi. Boshqa tadqiqotchilar (YE.M.Gopichenko, YE.F.Sobatovich va boshqalar) harflarni almashtirilishi bolalarni fonemalarni anglash (topish) vaqtida eshituv nazoratidan foydalanmasdan tovushlarning artikulyator belgilariga tayanishi bilan bog‘laydi uchinchi guruh olimlar (R.Bekker, A.Kossovskiy kabi olimlarga ularga qarama-qarshi fonetik o‘xshash tovushlarni bildiruvchi harflarni almashtirilishining asosiy mexanizmi kinestetik tahlil qiyinchiliklari deb hisoblanadi).

Ba‘zi olimlar (I.K.Kalpovskiy, R.I.Lalayeva, R.YE.Levina, L.F.Spirova, S.B.Yakovlev, A.V.Yastrebova va boshqalar) yozuvda harflarni almashtirilishi va qorishtirilishini fonematik rivojlanmaganlik, fonema haqidagi tasavvurlarning shakllanmaganligi fonemalarni tanlash operatsiyalarining buzilganligi bilan bog‘laydi.

Til analizi va tahlili oqibatidagi yozuv buzilishlarida bu murakkab operatsiyalarning to‘laqonli emasligi: gaplarni so‘z tahlili, bo‘g‘inli va fonematik analiz va sintezining kuzatilishi mumkin. Bu yozuvda so‘z va gaplarni buzilishi ko‘rinishida namoyon bo‘ladi. Harf, bo‘g‘in, so‘zlarni qo‘shilishi, o‘rin almashishi, tushurib qoldirilishi; so‘zlarni ajratilishi yoki qo‘shilishi; matndan gaplarni ajrata olmaslik (B.G.ananyev, YE.V.Guryanov, L.V.Zankov, D.A.Kashe, R.YE.Levina, R.I.Shuyfer).

Ba‘zi olimlarning harflarini tushirib qoldirilishi sabablari haqidagi qarashlari bir qancha mos keladi. Bu hodisaning asosida fonematik tahlilni yetishmasligi

yetadi, deb hisoblanadi (I.K.Kolpovskaya, A.N.Kornev, I.N.Sadovnikova, L.F.Spirova, O.A.Tokareva, R.D.Triger). Fonematik tahlil til tahlilining ancha murakkab shakli hisoblanadi, shuning uchun soʻzning tovush-harf tizimi buzilishi koʻrinishidagi xatoliklar ancha keng tarqalgan (L.S.Volkova, S.N.Shaxovskaya). Fonematik analiz va sintez shakllanmaganligi oqibatidagi yozuv buzilishlari R.YE.Levina, N.A.Nikashina, D.I.Orlova, G.V.Cherkina kabi olimlarning ishlarida batafsil yoritilgan.

Harfni oʻrnini almashtirilishi sabablarini tushuntirishda turli hil qarama-qarshi fikrlar mavjud. R.I.Lalayeva, R.YE.Levina, I.N.Sadovnikovalar bu xatoliklarni fonematik tahlilni yetishmasligi bilan bogʻlaydi. A.N.Kornev harflarni almashtirilishiga nafaqat tovushlar, tahlilini yetishmasligi, balki eshituv xotirasi, diqqati, dinamik praksis buzilishlari ham sabab boʻladi, deb hisoblaydi.

L.F.Spirova bunday xatoliklar sababini soʻzni toʻliqligicha tasavvur qilishdagi qiyinchiliklarda koʻradi. A.V.Zankov harflarni oʻrnini almashtirilishini idrok etish va koʻruv maydonini funksiyasini buzilishi bilan bogʻlaydi.

Olimlarning yozuvda harflarni qoʻshish haqidagi qarashlari ham turlicha. R.I.Lalayeva, R.YE.Levinalar ularni fonematik tahlil shakllanmaganligi oqibati sifatida belgilaydi. I.N.Sadovnikova unli tovushlarni qoʻshib yozishni soʻzlarni sekin aytilishidagi qoʻshimcha tovush shuningdek, soʻzdagi tovushlar ketma-ketligini berishdagi tebranish deb, tushuntiradi.

Gap tuzilishida paydo boʻladigan xatoliklar olimlar tomonidan turlicha tushuntiriladi. I.K.Kolpovskaya, R.YE.Levina bularni lugʻatning kambagʻalligi, soʻzlarni tushunishni chegaralanganligi, soʻzning tovush tarkibi haqidagi tasavvurlarning yetishmaganligi, morfologik tahlilni shakllanmaganligi bilan tushuntiradi.

A.N.Kornev bu guruh xatoliklarni nafaqat til operatsiyalarining yetishmaganligi bilan, balki intellektual salohiyat darajasi bilan bogʻliqligini koʻrsatdi.

I.N.Sadovnikova ushbu xatoliklarni diqqatni taqsimlashdagi qiyinchiliklar, iboralarni intonatsion bezashni idrok eta olmasligi bilan bogʻlaydi.

Matndan gaplarni ajrata olmaslik bilan bog'liq xatoliklarni tahlil qilishda ham olimlarning fikrlari turli-tuman. R.I.Lalayeva, R.D.Triger bu xatoliklarini o'quvchilar tafakkurining ajralmasligi va qorishiqligi bilan bog'laydi. R.YE.Levina bu xatoliklarni o'quvchilar lug'atining kambag'alligi, so'zlar ma'nosini tushunishning chegaralanganligi, morfologik tahlilni shakllanmaganligi, fikrni sintaktik bezashdagi qiyinchiliklar bilan bog'laydi. ¹¹

L.N.Yefilinko, I.N.Sadovnikova, S.N.Shaxovskallar gap chegarasini bildiruvchi xatoliklarni iboralarni intonatsion buyoqdorligini idrok eta olmaslik va uni punktuatsiya qoidalariga moslashtira olmasligi bilan tushuntiradi. A.N.Kornev bunday yozuv buzilishlari asosida so'z va gaplarni analiz va sintez qilish ko'nikmalarini shakllanmaganligi yotishini ko'radi.

Agrammatik yozuv buzilishlari bolalarda nutqning leksik-grammatik qurilishini rivojlanmaganligi, morfologik va sintaktik umumlashtirishni shakllanmaganligi bilan bog'liq. Xatoliklar so'z, so'z birikmasi, gap va matnlarda paydo bo'lishi mumkin: so'zning morfologik tuzilishining buzilishi, moslashuv va boshqaruvni buzilishi kelishik qo'shimchalari qurilmasini buzilishi, matn va gapni sintaktik bezashni bulishida namoyon bo'ladi (L.V.Venediktova, I.K.Kolpovskaya, R.I.Lalayeva, R.YE.Levina, I.N.Sadovnikova, L.F.Spirova, S.B.Yakovlev, A.V.Yastrebova). Adabiyotlar tahlili, agrammatizmlar ko'pincha o'quvchilarning yozma ishlarining bayonlari va insholarda o'rganilganligini ko'rsatadi (L.R.Davidovich, I.K.Kolpovskaya, R.I.Lalayeva, N.A.Nikashina, L.F.Spirova, A.V.Yastrebova). Shunga ko'ra, bunday xatoliklarga yozma nutq kamchiliklari sifatida qarash kerak, chunki ular yozuvchining o'zi tomonidan aytilishida namoyon bo'ladi.

Turli yozuv buzilishlari shakllari ichida harflarning grafik obrazini egallashdagi qiyinchiliklar olimlar o'rtasida turli hil fikrlar qarama-qarshiligini keltirib chiqaradi.

¹¹ Levina R.YE. Narusheniya rechi i nisma u detey: Izbranniye trudi / Red.-sost. G.V.Chirkshi, P.B.Shoshin. -M.: ARKTI, 2005. - 224 s.

R.YE.Levina grafik xatoliklar tabiati og‘zaki va yozma nutqni umumiy rivojlantirishi bilan belgilanadi, deb hisoblaydi. A.V.Yastrebova optik xarakterdagi xatoliklar turg‘unligi va to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liqligi nutqning rivojlanmaganlik darajasiga bog‘liq. Ilmiy maktab an‘analariga ko‘ra R.YE.Levina tomonidan yozuv tizimidagi harflarni yozishni umumlashtirish nafaqat grafik jarayonlarga, balki til umumlashmalariga ham bog‘liqligini ko‘rsatadi.

R.I.Lalayeva ushbu xatoliklarni ko‘ruv gnozisining rivojlanmaganligi, o‘xshash shakllar haqidagi tasavvurlarning shakllanmaganligi, optik-fazoviy idrok va fazoviy tasavvurlarning, ko‘ruv va ko‘ruv-fazoviy analiz va sintezining rivojlanmaganligi bilan tushuntiradi.

Bu xatoliklar olimning fikricha, o‘z ichiga ko‘p sonli va turli fazoviy o‘xshash elementlari fikricha, o‘z ichiga ko‘p sonli va to‘g‘ri fazoviy o‘xshash elementlarni qamrab olgan qo‘lyozma harflarning o‘xshashligi bilan bog‘liq.

O.B.Inshakova, A.N.Kornev, A.R.Luriya, L.S.Svetkovalar harflarning grafik obrazini muvaffaqiyatli egallash ko‘ruv idrokining ko‘ruv-fazoviy tasavvurlarni, optik-motor koordinatsiyalar, umumiy va mayda qo‘l motorikalarini shakllanganligiga bog‘liqligini ko‘rsatadi. I.D.Emelyanova mayda qo‘l motorikalarining rivojlanmaganligi bolalarning grafik malakalari holatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi va o‘ziga xos yozuv buzilishlarining paydo bo‘lishiga olib keladi.

YE.M.Gopichenko, YE.F.Sobatovich va boshqa olimlar optik o‘xshash harflarni almashtirish bir harfni boshqasiga ma‘lum o‘rinlari sharoitiga o‘tkazishdagi qiyinchiliklari sababli kelib chiqadi, deb hisoblaydilar. Olimlarning fikricha, odatda xato yozilishga ikki yoki undan ortiq bevosita alifbodagi boshqa harflar bilan o‘xshash elementlarga ega harflar uchraydi.

E.A.Danilovich tovushlarning akustiko-artikulyator va uning optik tasvirlari o‘rtasidagi aloqalarni o‘rnatish jarayoni qiyinchiliklarini qayd eta turib, bu jarayonga mos keluvchi turli aqliy operatsiyalar rivojlanishi muhimligini ta‘kidlaydi. Shuningdek, olim ko‘ruv idroki orqali bilimlarni sifatli egallash, diqqatni turg‘unligi, ko‘chishi va taqsimlanishini yuqori darajada rivojlanganda amalga oshirishni ko‘rsatadi. Topshiriqni bajarish vaqtida xato qarorlar qabul qilish,

ularni korreksiyalashni talab qiladi. Bu faqat ko'ruv nazoratini yuqori darajada rivojlanganligidagina amalga oshiriladi.¹²

Optik xarakterdagi xatoliklarga V.V.Voronkova, R.I.Lalayeva, S.S.Leonidovskiy, L.F.Spirova, O.A.Tokareva, M.YE.Xvatsev kabi olimlar fikricha, oynavand yozuv ham kiradi.

A.S.Svetkova bu xatoliklarga bolalardagi fazoviy tasavvurlarning buzilishlari alomati sifatida qaraydi.

N.N.Volosovskiy, O.B.Inshakoalar fikricha, oynavand yozuv-ko'ruv motor koordinatsiyalarining buzilishi oqibati hisoblanadi.

A.N.Kornev, I.N.Sadovnikova optik yozuv buzilishlari ichidan kinetik o'xshash harflarni almashtirishini ajratadi, ularni harakat aktining dinamik va kinestetik tomonlarini shakllanmaganligiga harakat sterotsiklarini yo'qligi bilan bog'laydi.

I.N.Sadovnikova kichik maktab o'quvchilarida optik o'xshash harflar almashtirilmadi, birinchi elementi yozilishiga ko'ra o'xshash harflar, shuningdek, bir hil kinetik boshlanadigan harflar almashtiriladi deb hisoblaydi.

Harflarning grafik obrazlarini egallay olmaslik, yozilishiga ko'ra o'xshash harflarni almashtirilishi ko'rinishidagi xatoliklar A.N.Kornevning fikricha, ko'ruv-motor koordinatsiyalarining yetilmaganligi oqibati hisoblanadi. Olim bunday yozuv xatoliklarini dispraksisik xatoliklarga kiritadi. Bunday buzilishlarga ega bolalarda harflarning turg'un harakat formulasi juda sekin hosil bo'ladi; har bir harakatni yozish avtomatlashgan holda amalga oshmaydi va ongli nazoratni talab qiladi. Uzluksiz yozishda A.N.Kornev harflar sifatining keskin yomonlashuvini, shuningdek, qing'ir-qiyshiq noturg'un yozuvni aniqlaydi.

Yozuvda harflarni almashtirish A.N.Kornevning fikricha Harakat sterotipining turg'unligi oqibatida paydr bo'ladi. "Ikkita yoki bir nechta boshlang'ich elementlari bir hil harflarni yozishi, bu harflarni qorishtirish ko'rinishidagi xatoliklarga olib

¹² Davidovich L.R. Osobeshosti formirovaniya rechi i pisma u uchashixsya shkol dlya detey s TIR // Nedorazvitiye i utrata rechi. Voprosi teorii i praktiki: Mejvuz. sb. nauch. tr. / Mosk. gos. ped. in-t im. V.I.Lenina. - M.: MPGI, 1985.-

keladi. Harflarni elementlarini yozilmagan elementi qo'shni harf elementiga o'xshaydi"¹³.

Demak, biz an'anaviy o'ziga hos hisoblangan yozuv xatoliklarining asosiy guruxlarini sanab o'tdik. Yozuv buzilishlari, ularning sabablari mexanizmlari va simptomlari haqidagi mavjud tasavvurning turli-tumanligi ularni ilmiy o'rganishdagi yondashuvlarning turlichanligi bilan bog'liq. Barcha olimlar yozuv buzilishlarining turlicha sonini ajratishadi, ammo barcha tadqiqotchilar yozuv buzilishlarining mavjudligi haqidagi hamfikrlar.

Bu yozuv buzilishlari simptomlari sharxini umumlashtirib, adabiyotlarga ajratilgan yozuv tuzumining tizimli funksional komponentlarini belgilaymiz, yetarlicha rivojlanmaganlik o'zida xatoliklarni keltirib chiqaradi.

– Ko'ruv-gnostik komponent (grafik belgilarning optik tahlili, ularning o'ziga hos belgilarini aniqlash; harflarning grafik tasvirini o'zlashtirish; yozuv jarayonida harf belgilarini egallash; harflarning ko'ruv obrazini tez-tez va aniq tanish; ko'rinishi jihatidan o'xshash obrazlarni farqlash);

– Ko'ruv-fazoviy komponent (harflarning ko'ruv obrazini fazoviy tasnifini qayta ishlash, ularning o'ziga hos xususiyatlarini aniqlash, harflarning ko'ruv-fazoviy olbrazlarini faollashtirish; harf elementlari harfni o'zini qatordagi fazoviy o'rnini aniqlash; daftar varog'ida mo'ljal olish);

– Motor komponent (qo'lning bevosita grafik faoliyat quroli sifatida aniq murakkab koordinatsiyali xarakatlarni bajarishga tayyorlash);

– Ko'rgazmali motor komponent (yozuv jarayonida grafik belgilarni muvaffaqiyatli chizishni ta'minlovchi takomillashgan qo'l harakatlarni egallash; qo'lyozma harflarni va ularni bog'lovchi harakat obrazlarni yaratish).

¹³Kornev A.N. Narusheniya chteniya i pisma u detey. - SPb.: Rech, 2003.

Birinchi bob bo'yicha xulosa

Birinchi bobda yozuvning psixofiziologik tuzilishi va uning o'ziga xos buzilishlari bayon etilib, bunda yozuv jarayonining murakkab psixofiziologik tuzilishi haqidagi olimlar fikrlari bayon etiladi. So'nggi yillarda paydo bo'lgan psixologik, neyropsixologik, psixolingvistik tadqiqotlar yozuvning murakkab funksional tuzilishi va uning tarkibiga kiruvchi tizimli komponentlar haqidagi tasavvurlarni aniqlash imkonini berdi. Yozuvning murakkab psixologik tuzilishi, uni psixofiziologik asosi bosh miyada hamkorlikda faoliyat tortuvchi butun bir kompleks bilan ta'minlanishidan dalolat beradi (T.V.Axutina, L.S.Vigotskiy, A.R.Luriya, L.S.Svetkova).

Yozuv jarayonining fiziologik asosini fanning neyropsixologiya sohasi o'rganadi. Neyropsixologiyaga har qanday oliy psixik funksiyalarga (jumladan yozuvda ham) murakkab funksional tizim sifatida miya maydonlari bilan o'zaro aloqador ish tizimiga tayangan, psixik funksiyalarni miyali boshqarish tizimiga asos solgan hisoblanadi (T.V.Axutina, L.S.Vigotskiy, A.R.Luriya, YE.D.Xamskaya, L.S.Svetkova). neyropsixologik tomonidan (T.V.Axutina) yozuv ko'nikmalarini egallashdagi qiyinchiliklarini taxlil qilish A.R.Luriya tomonidan ajratilgan miyani tizimli-funksional boshqarish komponentlarining barchasi yozuv jarayonida qatnashishini ko'rsatadi.

Birinchi bobda yozuv buzilishlari simtomatikasi xam keltirilib, maxsus yozuv buzilishlari mexanizmini kechishiga ko'ra, bu muammoni murakkabligidan dalolat beruvchi ilmiy izoxlar ushbu bobda atroflicha bayon etiladi.

II bob. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kuzatiladigan yozma nutq buzilishlarini klinik pedagogik jihatdan tahlil qilish

2.1. Eksperimental tadqiqot yo'nalishlari.

Eksperimentning maqsadi kichik maktab yoshidagi bolalarda korreksion ish usullari va mazmuni, yo'nalishlarini belgilash uchun yozuv buzilishlariga ega boshlang'ich sinf o'quvchilarida yozuv holatini o'rganishdan iborat edi. Eksperiment o'quv yili davomida Qo'qon shahridagi №15 maktabining 2-sinf o'quvchilari bilan o'tkazildi. Biz umumiy 60 ta o'quvchini o'rgandik, ulardan 10 ta o'quvchida yozuv buzilishlari aniqlandi. O'quvchilar nutqida og'zaki nutq buzilishlari ham kuzatildi. Tibbiy ma'lumotlarga ko'ra bolalarda eshitish, ko'rish va intellekt meyorda bo'lgan. O'rganilayotgan o'quvchilardan 10 tasida yozuvning motor buzilishlari aniqlanadi. Keyinchalik bu bolalarda grafik faoliyatda ishtirok etuvchi oliy psixik funksiyalar xususiyatlari chuqur o'rganildi. Qiyosiy tahlil o'tkazish uchun yana yozuv buzilishlariga ega bo'lmagan shuncha tengdoshlari o'rganildi.

Eksperimentni o'tkazishda quyidagi vazifalar belgilandi:

1. Yozuv holatini o'rganish va o'quvchilarning yozma ishlaridagi o'ziga xos xatoliklarni tahlil qilish;
2. Yozuv buzilishlariga ega o'quvchilar yozuv ko'nikmalarini egallashni ta'minlovchi oliy psixik funksiyalar holatini o'rganish.

Qo'yilgan vazifalarga mos ravishda o'z ichiga 3 ta yo'nalishni qamrab olgan psixologo-pedagogik eksperiment ishlab chiqildi va o'tkazildi.

Birinchi yo'nalish maqsadi yozuv buzilishlariga ega bolalarda o'ziga xos yozuv buzilishlarini tahlil qilish va ularni ahamiyatiga ko'ra farqlash edi.

Ikkinchi yo'nalishning maqsadi yozuv buzilishlariga ega o'quvchilar yozuv ko'nikmalarini shakllanishining asosiy shartlarini o'rganish edi (qiyosiy darajada).

Qo'yilgan vazifalarni hal qilish uchun turli tadqiqot metodlari qo'llanildi. Eksperimental psixolog-pedagogik metodikalar, bolalar faoliyatini darslar va logopedik mashg'ulotlar vaqtida kuzatish, o'qituvchilar va ota-onalar bilan suhbatlashish, tibbiy-pedagogik xujjatlarni o'rganish, o'quvchilarning yozma ishlari

va chizgan rasmlarini tahlili, eksperiment ma'lumotlarini statistik qayta ishlash metodlari.

Yozuvning o'ziga xos buzilishlarini o'rganish o'quvchilarning o'quv yili davomida ona tilidan tutgan ish va nazorat ishi daftarlarini taxlil qilish asosida olib borildi, xatolarning umumiy soni o'quv yili oxirida hisob-kitob qilindi. Disgrafik xatoliklar turli yozma ish turlarida: ko'chirib yozish, diktant, bayon, insholarda o'rganildi. Yozuv xatoliklarini taxlil qilish uchun R.I.Lalayevaning moslashtirilgan sxemasi qo'llanildi:

1. Fonematik analiz va sintezni shakllanmaganligi bilan bog'liq yozuvdagi xatoliklar (jarangli-jarangsiz undoshlarni almashtirilishi, affikatlar va ularning komponentlarini, lablangan unlilar, til orqa, sonar, sirg'aluvchi-shovqinli tovushlarni almashtirilishi).

2. Fonematik analiz va sintezni shakllanmaganligi bilan bog'liq yozuvdagi xatoliklar (unli va undosh harflarni tushirib qoldirilishi, harflarni o'rmini almashtirilishi, so'zdagi bo'g'inlarni tushirib qoldirilishi).

3. Gap tuzilishini taxlil qilishni shakllanmaganligi bilan bog'liq yozuvdagi xatoliklar (so'zlarni bir-biri bilan qo'shib, so'zlarni qismlarga ajratib yozish so'zni qo'shimchalarini alohida ajratib yozish).

4. Matndan gaplarni ajrata olmaslik bilan bog'liq yozuvdagi xatoliklar (bosh harflarni tushirib qoldirilishi, gap oxirida nuqtalarni yo'qligi, bosh harflarni noto'g'ri qo'llash va gap o'rtasida nuqta qo'yish).

5. Grafik jihatdan o'xshash harflarni yozishdagi xatoliklar (optik va kinetik o'xshash harflarni almashtirilishi, harflarni oynavand yozuvi).

O'quvchilar yozma ishlarida kuzatuvchi agrammatizmlar biz tomonidan taxlil qilinmadi, chunki bu xatolik yozuvchining o'zini gapirishida paydo bo'ladi. Diktant asosidagi yozuv xatoliklarini tadqiq qilishda va ko'chirib yozishda bu guruh o'quvchilarda agrammatizmlar kuzatilmadi. Bu xatoliklar bayon yoki insho kabi yozma ishlarda kuzatiladi. T.V.Axutina va O.B.Inshakovalar taklif etgan metodikalarga ko'ra tahlil qilinganda qo'shimcha motor xarakterdagi bir qancha yozuv buzilishlari qayd etildi:

- harflarni grafik noaniq berilishi;
- harflarni grafik xatoliklari;
- yonidagi qo'shni harfdagiga o'xshash xarf elementlarini yozmasdan qoldirish.

O'ziga xos yozuv buzilishlarini tahlili.

O'quvchilar daftarlarini tahlil qila turib, biz yo'l qo'yilgan o'ziga o'ziga xos xatoliklar sonini aniqladik, bu bolalar yozuvidagi ma'lum tur xatoliklarni bartaraf etish imkonini beradi. Maksimal darajadagi xatoliklar (ballar) yuqori darajadagi yozuv buzilishlarini aks ettirilganligidan dalolat beradi.

2.2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozuv imkoniyatlarini o'rganish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozuv imkoniyatlarini o'rganish yozuv operatsiyalari bilan bog'liq holda amalga oshiriladi. Yozuv malakalarini egallashning dastlabki bosqichida talaffuz etishning roli katta bo'ladi. U tovush xarakterini aniqlashga, uni o'xshash tovushlardan farqlashga, tovushlarning so'zdagi izchilligini belgilashga yordam beradi.

Bu operatsiya – so'zdan ajratib olinga fonemalarning xarfning muayyan ko'rish obrazi bilan xamoxang kelishi xisoblanadi. Bu boshqa tovushlardan, aniyqsa o'xshash xarfli tovushlardan tabaqalashgan xolda farqlanishi kerak. Yozilishi bo'yicha o'xshash zarflarni aniq farqlash uchun ko'rish analizi va sintezi, fazoviy tosavvurlarining yetarli darajada shakllanganligi talab etiladi. Xarflarni taxlil qilish va qiyoslash esa 1 - sinf o'quvchisi uchun oddiy vazifa emas.

Keyin yozuv jarayoning motor operatsiyasi - qo'l xarakatlari orqali xarflar shaklini aks ettirishga kirishiladi. Qo'l xarakatlari bilan birgalikda kinestik nazorat xam amalga oshiriladi. Harf va so'zlarning yozilish me'yoriga qarab, kinestik nazorat ko'rish va yozilganlarni o'qish bilan mutsaxkamlanadi. Yozuv jarayoni nutqli va nutqsiz vazifalar: tovushlarni eshitishda ajratish, ularni to'g'ri talaffuz etish, til analizi va sintezi, nutqning leksik grammatik jixatdan shakllangani, ko'rish analizi va sintezi, atroflicha tasavvur qilishning yetarli darajada shakllangani asosida amalga oshadi.

Ko'rsatilgan vazifalardan birortasining shakllanmay qolishi yozuv ko'nikmalarini egallash jarayonining buzilishiga, disgrafiyaning vujudga kelishiga sababchi bo'lishi mumkin.

Disgrafiya yozuv jarayonining normada oshiruvchi amalga oliy psixik faoliyatining rivojlanmay qolishi (so'zilishi) bilan bog'liq bo'ladi.

Yozuvning buzilishini belgilashda asosan quyidagi atamalardan foydalaniladi: disgrafiya, agrafiya, dizorfografiya, evolyutsion disgrafiya (bu so'nggi atama bolalardagi o'qish malakasini egallab olish jarayonining buzilganligi belgilash uchun qo'llanadi).

O'qish va yozishdagi buzilishlar bir-biriga o'xshash bo'ladi.

Yozuvi buzilgan bolalarda ko'pgina oliy psixik funktsiyalar: qobiliyatining ta'mlili va sintezi, fazoviy tasavvurlar, nutq tovushlarini ko'rish-eshitish orqali farqlash, fonematik xamda bo'g'inli analiz va sintez qilish, gapni so'zlarga ajratish, nutqning leksik-grammatik tuzilishi, xotira, diqqat-e'tibor suksessiv va simulytan jarayonlarining, emotsional-irodaviy so'zning shakllanganligi kuzatiladi.

Logopedik adabiyotlarda disgrafiyaning psixolingvistik nuqtai nazardan o'rganish yetarlicha ko'rsatilmagan. Bu jihat yozuvning buzilish mexanizmini yozma nutq operatsiyalari (A.A. Leont'eva fikricha): bog'lanishli matnni ichki rejalashtirish, aloxida gapni ichki rajalashtirish, gapni grammatik jixatdan to'g'ri tuzish, fonemalarni tanlash operatsiyasi, so'zlarni fonematik jixatdan taxlil qilish va boshqalar (E.M. Gopichenko, Ye.F. Sobotovich)ning zaiflashuvi sifatida o'rganadi.

Disgrafiyaning tavsiflash turli xil me'yorlar: analizatorlar psixik faoliyatlarning buzilganligi, yozuv operatsiyasining shakllanmaganligi xisobga olish asosida amalga oshiriladi.

2.3. Yozuv ko'nikmalarini egallashni ta'minlovchi oliy psixik funksiyalarni o'rganish.

Yozuv mexanizmlarini umumiyligini hisobga olib, biz yozuv buzilishlariga ega o'quvchilarning yozuv jarayonida ishtirok etuvchi oliy psixik funksiyalarni o'rganishni lozim deb bildik.

T.V.Axutina, G.V.Babina, G.I.Vergeles, N.V.Gatanova, I.V.Dubrovina, A.R.Luriya, L.A.Matveyeva, YE.G.Tunina, N.F.Shlyaxta va boshqa olimlar ishlarida aks ettirilgan yozuv ko'nikmasini to'laqonli egallashni ta'minlovchi nonutqiy psixik funksiyalarni tadqiq qilishning metodikalari to'plamidan foydalanildi. O'quvchilarga grafik faoliyat shakllanishida ishtirok etuvchi psixik funksiyalarni o'rganishga yo'naltirilgan qator topshiriqlar taklif etildi: ko'ruv diqqati, idroki va ko'ruv gnozisi, ko'ruv-motor koordinatsiyalari. Topshiriqlar mazmuni rivojlantiruvchi ta'lim tamoyillariga javob beradi, o'quvchilar yoshiga mos, ularga qiziqarli va xos shu bilan birga bolalarni o'quv faoliyati jarayonida kelgusidagi bilish faoliyatlarining faolligini rivojlantirish uchun istiqbol yaratadi. Barcha eksperimental topshiriqlar nafaqat umumiy diagnostik, balki o'quv, korreksion va prognostik funksiyalarni ham bajaradi.

Olingan natijalar har bir o'quvchida yozuv jarayonida ishtirok etuvchi oliy psixik funksiyalarni shakllanganlik darajasini aniqlash imkonini berdi (3 balli mezonda).

3 ball – topshiriq maqsadini tushunishi, uni mustaqil va muvaffaqiyatli bajarish, faoliyatlarni umumlashtirish vositasida va joriy nazorat bilan, xatolarsiz bajarish.

2 ball – topshiriqni tushunish, unda mo'ljal olish, urinib ko'rish metodi bo'yicha harakatlanish, yordamni va o'rgatishni qabul qilish, topshiriqni bajarilishida ko'p bo'lmagan xatoliklarni kuzatilishi.

1 ball – shartni tushunmaslik yoki qisman tushunish, topshiriqni mustaqil bajarishdan bosh tortish yoki ko'p marotaba urinish orqali uzoq muddatda ko'pgina xatoliklar bilan bajarish.

Olingan ma'lumotlarni qayta ishlash natijalari asosida biz bolalar tomonidan eksperimental topshiriqlarni bajarish natijalarini aks ettiruvchi jadvallar tuzdik. Umumlashtirilgan ko'rsatkichlar va ularni o'zaro qiyoslashda statistik metoddan foydalanildi.

Statik va dinamik praksisni o'rganish.

Har bir qo'l va ikkala qo'llar bilan bajariladigan topshiriqlar.

1. Statik praksis:

- kaftni barmoqlarni juftlashtirgan holda to'g'ri yozish va bu holatda sanoq ostida 10 dan 15 gacha ushlab turish;
- kaftni to'g'ri, barmoqlar yozilgan holda sanoq ostida 10 dan 15 gacha ushlab turish;
- birinchi va beshinchi barmoqlarni ko'tarish va bu holatni sanoq ostida 10-15 gacha ushlab turish;
- ikkinchi va uchinchi barmoqlarni ko'tarish va bu holatlarni sanoq ostida 5-8 gacha ushlab turish;
- birinchi va ikkinchi barmoqlarni uzuk holatida sanoq ostida 5-8 gacha ushlab turish;
- birinchi barmoqni uchinchi barmoq ustiga qo'yish va bu holatni 5-8 gacha ushlab turish;
- uchinchi barmoqni ikkinchi barmoq ustiga qo'yish va bu holatni sanoq ostida 6-8 gacha ushlab turish.

2. Dinamik praksis:

- barmoqlarni musht qilib yig'ish va yoyish (5-8 marta);
- musht-qovurg'a-kaft qator topshiriqni bajarish (5-8 marta);
- kaftlarni stolga qo'yish, barmoqlarni bir-biriga tekkizish, birlashtirish (5-8 marta);
- bir vaqtda ikkala qo'l holatlarini almashtirish; birini musht qilish, ikkinchisini yozish (5-8 marta);
- barmoqlarni uzuk holatiga keltirish (barcha barmoqlarni bosh barmoqqa yaqinlashtirish), kaftni ochish (5-8 marta);
- navbat bilan ikkinchi va uchinchi barmoqlarni ko'tarish, keyin ikkinchi va beshinchi barmoqni (5-8 marta);
- navbat bilan barcha qo'l barmoqlarini bosh barmoq bilan birlashtirish;

- navbat bilan har bir barmoq bilan stolga teginish;
- navbat bilan har bir barmoq bilan, ikkinchi barmoqdan boshlab qalamni aylantirish.

Topshiriqni bajarilishini baholash mezon:

3 ball – o‘quvchi topshiriqni muvaffaqiyatli bajardi.

2 ball – qisman bajardi.

1 ball – bajara olmadi.

Ko‘ruv-fazoviy idrok va ko‘ruv-motor koordinatsiyalarini o‘rganish.

1-topshiriq. Maqsad: ko‘ruv-fazoviy idrokni o‘rganish. Ko‘rsatma: “Har bir rasmga qara va unda nechta uchburchak borligini ayt”.

2-topshiriq. Maqsad: ko‘ruv-fazoviy idrokni o‘rganish. Ko‘rsatma: “Rasmda tasvirlangan shakllarga qara keyin ular ichidan boshqa shakllarni top: 1) tekislikka o‘girilgan; 2) tekislikda bir-birini ustiga joylashtirilgan, o‘girilgan”.

3-topshiriq. Maqsad: ko‘ruv-fazoviy idrokni o‘rganish. Ko‘rsatma: “Senda bir xil 2 ta qog‘oz kvadrat bor. Agar bu kvadratlarni boshqasini ustiga turlicha qo‘yilsa, qanday shakllar hosil bo‘lishi mumkin? Rasmdan bu shakllarni top”.

1-3 topshiriqlarni bajarilishini baholash mezon.

3 ball – xatoliklar yo‘q.

2 ball – 1-2 ta xatoliklar.

1 ball – 3 ta va undan ortiq xatoliklar.

4-topshiriq. Maqsad: ko‘ruv-fazoviy idrok, ko‘ruv-motor koordinatsiyalarini o‘rganish. Ko‘rsatma: “Rasmni chap tomoni qismidagi shakllarga qara. Yonidagi bo‘sh kataklarga huddi shunday shakllar chiz”.

5-topshiriq. Maqsad: ko‘ruv-fazoviy idrok, ko‘ruv-motor koordinatsiyalarini o‘rganish. Ko‘rsatma: “Rasmni chap tomoni qismidagi shakllarga qara. Yonidagi bo‘sh kataklarga shakllarni oynadagi aksini chiz”. Topshiriqni bajarish uchun tahminiy namunalar beriladi.

6-topshiriq. Maqsad: ko‘ruv-fazoviy idrok, ko‘ruv-motor koordinatsiyalarini o‘rganish. Ko‘rsatma: “Rasmga qara. Undagi barcha geometrik shakllarni top va chiz”.

4-6 topshiriqlarni bajarishni baholash mezonlari.

3 ball – shakllarni tasvirlashda xatoliklar yo‘q. Hajm, proporsiya, shtrix yo‘nalishlari saqlangan. Shakllar ajratilgan maydonga to‘g‘ri joylashtirilgan (4-5 topshiriqlar). Chiziqlar to‘g‘ri, aniq o‘zaro to‘g‘ri birlashtirilgan.

2 ball – 1-2 ta xatoliklar mavjud. Hajm, proporsiya, shtrixlar yo‘nalishini berishda noaniqlik mavjud. Shakllar ajratilgan maydonda to‘g‘ri joylashtirilgan. Chiziqlar ozroq qiyshaygan, har doim ham o‘zaro to‘g‘ri birlashmagan.

1 ball – shakllarni tasvirlashda 3 yoki undan ortiq xatoliklar. Hajm, proporsiyalar, shtrixlarni yo‘nalishidagi buzilishlar aks etadi. Ajratilgan maydonlarga shakllarni joylashtirishda qiyinchiliklar kuzatiladi. Chiziqlar qiyshiq, noaniq, qisqa, oxirigacha yetkazilmagan, yoki o‘zaro noaniq bog‘langan.

Ko‘ruv-fazoviy idrok va ko‘ruv-motor koordinatsiyalari sifati alohida baholanadi, keyin ularni shu ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi o‘rtacha ahamiyati va har bir ishtirokchining o‘rtacha balli aniqlandi.

Ikkinchi bob bo'yicha xulosa

Ikkinchi bobda kichik maktab yoshidagi boshlang'ich sinf o'quvchilarida grafik faoliyat va unda ishtirok etuvchi oliy psixik funksiyalarni tayyorgarlik darajasini tekshirish metodikasi keltiriladi. Tekshirish metodikasini tuzishda asosiy maqsadni yozuvni o'rganish, yozuv ko'nikmalarini egallashni ta'minlovchi oliy psixik funksiyalarni ya'ni: ko'ruv diqqati, ko'ruv idroki va bilishni, optik materialdagi tafakkur operatsiyalari, statik va dinamik praksis, ko'ruv- fazoviy idrok va ko'ruv- motor koordinatsiyalarni o'rganishga asosiy diqqatni jalb qildik. O'quvchilarda grafik faoliyat va unda ishtirok etuvchi oliy psixik funksiyalarni rivojlanganlik darajasini aniqlashda turli mualliflarning ish usullaridan foydalandik. Xususan, T.V.Axutina, G.V.Babina, G.I.Vergeles, N.V.Gatanova, I.V.Dubrovina, A.R.Luriya, L.A.Matveyeva, YE.G.Tunina, N.F.Shlyaxta va boshqa olimlar ishlarida aks ettirilgan yozuv ko'nikmasini to'laqonli egallashni ta'minlovchi nonutqiy psixik funksiyalarni tadqiq qilishning metodikalari to'plamidan foydalanildi. Bunda biz o'zbek tili til xususiyatlari va o'quvchilarni o'ziga xoslik holatlarini hisobga olgan holda qo'llanilgan metodikani tekshirish jarayonlariga moslashtirishni ma'qul deb topdik.

III bob. Yozma nutq buzilishining klinik pedagogik asoslari

3.1. Korreksion ish yo‘nalishi, tamoyili va usullari.

Yozuv buzilishlariga ega o‘quvchilar bilan olib borilayotgan korreksion ishlar qator tamoyillarga tayanadi. Yetakchi tamoyil etiopatogeniya tamoyil hisoblanadi: buzilishlar mexanizmi haqidagi bilim korreksion ishlar yo‘nalishini belgilaydi. Yozuv jarayoni bilan bog‘liq oliy psixik funksiyalarning shakllanmaganligi asosidagi yozuv kamchiliklarini buzilishi sifatida tushunib, biz bolalarda didaktik materiallarni asta-sekin murakkablashtirib zarur psixik funksiyalarni shakllantirdik.

Ontogenetik tamoyil. Oliy psixik funksiyalarni ontogenezdagi shakllanish qonuniyatlari va ketma-ketligini ko‘zda tutadi. Ushbu tamoyilga ko‘ra ish soddadan murakkabga, qorishmalardan, rangga, butundan qismga talablariga ko‘ra qurildi.

Tizimlilik tamoyili. Tizimli komponentlari boshqa oliy psixik funksiyalar bilan o‘zaro alohida bo‘lgan yozuvni murakkab funksional tizim haqidagi tasavvurlarga tayanadi.

Bu tamoyilni amalga oshirish yozuvni to‘liq shakllanishiga imkon beruvchi o‘zaro aloqador birlik tizimlari sifatida tushinilishi bilan bog‘liq. Tekshirilayotgan bolalarda biz yozuvni butun hosil qilish sifatida shakllantirdik, grafik faoliyatni to‘laqonli bo‘lishini ta‘minlovchi oliy psixik funksiyalarni rivojlantirdik.

Farqli yondoshuv tamoyili. Har bir o‘quvchini yozuv operatsiyalarini egallashga tayyorlashdagi psixofiziologik imkoniyatlarni hisobga oldi.

Faoliyatlilik tamoyili. Yozuvni faqat ma‘lum faoliyatda mavjud tizim sifatida qabul qiladi. Yozuvni biz o‘quv faoliyatida shakllantirdik, chunki bu yoshdagi yetakchi faoliyatlarda hisoblanadi. O‘quvchilar bilan yozuv jarayonida ishtirok etuvchi psixik funksiyalarni rivojlantirish bo‘yicha mashg‘ulotlar olib borildi.

Topshiriqlarni asta-sekin murakkablashtirish tamoyili. Korreksion pedagogik ish yozuv buzilishlariga ega o‘quvchilarning “yaqin” rivojlanish zonasini” hisobga oladi. Oliy psixik funksiyalarni shakllantirish yozuvni amalga oshirish uchun zarur. Bu funksiyaning shakllantirishning⁷ o‘ziga xosligi korreksion ishga asta-sekin

ancha murakkab materiallarni kiritishni boshlaydi. Topshiriqlar bolalar imkoniyatlarini va yaqin rivojlanish zonasini hisobga olishga asoslanadi.

Kichik ijtimoiy muhit bilan bog'liqlik tamoyili. Bolani o'rab turgan muhit xususiyatlarini hisobga olishni ko'zda tutadi. O'quvchilarda shakllantirilayotgan ko'nikmalarni mustahkamlash bo'yicha ishlarning katta qismi logoped, ota-onalar va pedagoglar boshchiligida amalga oshirildi. Ular uchun metodik seminarlar va maslahatlar berildi.

Individual (yakka) yondashuv tamoyili.. quyidagilarni ko'zda tutadi:

- bolaning o'ziga xos xususiyatlariga mos ravishda ta'lim usullarini individuallashtirish logopedik ishlarni biz yozuv buzilishlariga ega bolalarning individual psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda olib bordik;
- o'qitish tempini individullashtirish shuningdek (vaqti ko'lamiga ko'ra) yozuv ko'nikmalarini shakllantirish asosida yotgan psixik funksiyalarni rivojlantirish uchun individual ish reja tuzish.

Tashxis va tuzatish birligi tamoyili o'quv jarayonining butunligini aks ettirdi. Korreksion ish bilan chuqur logopedik va psixologik tekshirish asosida tashkil etildi. Korreksion ta'limning har bir qadami uni o'quvchiga ishning yakuniy maqsadini hisobga olgan holda ta'sir etish nuqtai nazariga ko'ra baholandi.

Eksperimental ta'lim bolalarning ruhiy va nutqiy rivojlanishidagi o'zgarishlar dinamikasini ko'zda tutdi.

Bosqichma-bosqich mustahkamlash tamoyili o'zlashtirilgan malaka va ko'nikmalarni bolalarni amaliy faoliyatda doimiy takrorlashi va mashq qilishida amalga oshiriladi.

Kompleks ta'sir tamoyili. yozuv buzilishlariga ega o'quvchilarda aniqlangan nutqiy va nonutqiy simptomlar kompleksiga korreksion ishlarni yo'naltirishida amalga oshiriladi.

Korreksion ish yo'nalishi, mazmuni va usullari o'z ichiga yozuv funksiyasini rivojlantirishga mo'ljallangan mashqlar kompleksini qamrab olgan. Topshiriqlar to'plamini tuzishda maxsus adabiyotlarda (3,20,29,76,89,111,154) mavjud usullardan foydalanildi.

Korreksion ishlarning birinchi yo‘nalishi yozuv jarayonida ishtirok etuvchi ko‘ruv funksiyalarini shakllantirish: ko‘ruv diqqati, ko‘ruv gnozisi, ko‘ruv fazoviy idrok, optik materialdagi tafakkur operatsiyalari.

3.2. Yozuv ko‘nikmalarini egallashni ta‘minlovchi oliy psixik funksiyalarni tadqiq qilish natijalari.

O‘quvchilarning yozma ishlarini taxlil qilish ulardagi o‘ziga xos va orfografik xatoliklar mavjudligini ko‘rsatdi. Bizning e‘tiborimiz yozuvning fonematik tamoyillariga amal qilmaslik bilan bog‘liq o‘ziga xos xatoliklarni o‘rganishga qaratildi. Tadqiqotda ushbu xatoliklar turg‘un xarakterga ega bo‘lgan shuningdek uzoq muddat deyarli xamma yozma ishlarida xatoliklar kuzatiladigan bolalar ishtirok etdi.

O‘quvchilar ishlari o‘ziga xos xatoliklarning turli – tumanligi bilan farq qilardi, xar bir bolada xatoliklar soni turlicha bo‘lib, buzilishlari darajasi turlicha bo‘lishiga qaramasdan ko‘pgina o‘quvchilar ishlarida barcha asosiy turdagi xatoliklar kuzatildi.

O‘quvchilarning statik va dinamik praksisi holatini tekshirish natijalari.

Ko‘pgina topshiriqlar bo‘yicha 3 ball (4 ta yozuv buzilishlariga ega va 22 ta yozuv buzilishlariga ega bo‘lmagan o‘quvchilar) olgan o‘quvchilar yuqori darajada statik va dinamik praksisni shakllanganligiga ega bo‘lmagan. Statik praksis bo‘yicha topshiriqlarni bajarishda o‘quvchilar zarur holatlarini saqlash va topishni , uni bir qo‘ldan boshqasiga o‘tkazishni muvaffaqiyatli bajarishdi. Dinamik praksis bo‘yicha topshiriqlarni bajarishda aniqlik, koordinatsiyaviylik, xarakterga oson kirishish aniqlandi.

Ko‘pgina topshiriqlar bo‘yicha 2 ball olgan o‘quvchilar (19 ta yozuv buzilishlariga ega bo‘lgan va 8 ta yozuv buzilishlariga ega bo‘lmagan o‘quvchilar)da dinamik va statik praksisni o‘rta darajada shakllanganligi aniqlandi. Praksis bo‘yicha topshiriqlarda o‘quvchilar zarur holatni topish, saqlash va uni bir qo‘ldan ikkinchi qo‘lga o‘tkazishda qiyinchiliklarga uchradi. Dinamik praksis bo‘yicha

topshiriqlar yetarlicha koordinaqiyaga ega bo'lmagan holda bajarildi, ularning amalga oshirishida sezilarsiz kamchiliklar kuzatildi.

Ko'pgina topshiriqlardan 1 ball olgan o'quvchilar (7 ta yozuv buzilishlariga ega o'quvchilar) statik va dinamik praksisni past darajada rivojlantirganligini ko'rsatdi. Statik praksis bo'yicha topshiriqlarni bajarishda zarur holatni topish va saqlashda, uni bir qo'ldan ikkinchisiga o'tkazishda yaqqol qiyinchiliklar kuzatildi. Dinamik praksisni o'rganishda koordinaqiya va harakatlarni aniq kamchiliklar aniqlandi.

Eksperiment natijalari yozuv buzilishlariga ega o'quvchilarning statik va dinamik praksisi sifatida o'ziga xosliklardan dalolat beradi. Bu bolalarda praksis holati bo'yicha topshiriqlarni bajarishda barmoqlarning "xavotirligi" 9"notinchligi") ularning bosimi, yengil titrashi ba'zi hollarda sezilarli – tremor kuzatildi. Ancha murakkab kambinatsiyalarni amalga oshirishda ko'pincha zarur holatni uzoq izlash barmoqlarning "bo'ysunmasligi" aniqlandi. 1 va 5, 2 va 5 barmoqlarni ko'tarish kabi topshiriqlarni bajarishda qiyinchiliklar aniqlandi. Ko'pgina bolalar tadqiqotchi barmoqni alohida harakatlarni bajara olmadi: ular tartibsiz, birdaniga bir necha barmoqlar bilan bajarishga, ko'pincha boshqa qo'li bilan yordam berishga harakat qilishdi.

Harakatlarni dinamik tashkil etishda ham qiyinchiliklar kuzatildi. Bolalar bir harakatga o'tishda , ularni ushlashga va berilgan ketma-ketlikda bajarishga qiynalishdi, ular tezda charchashdi, noaniq va keraksiz harakatlar soni o'rtidi.

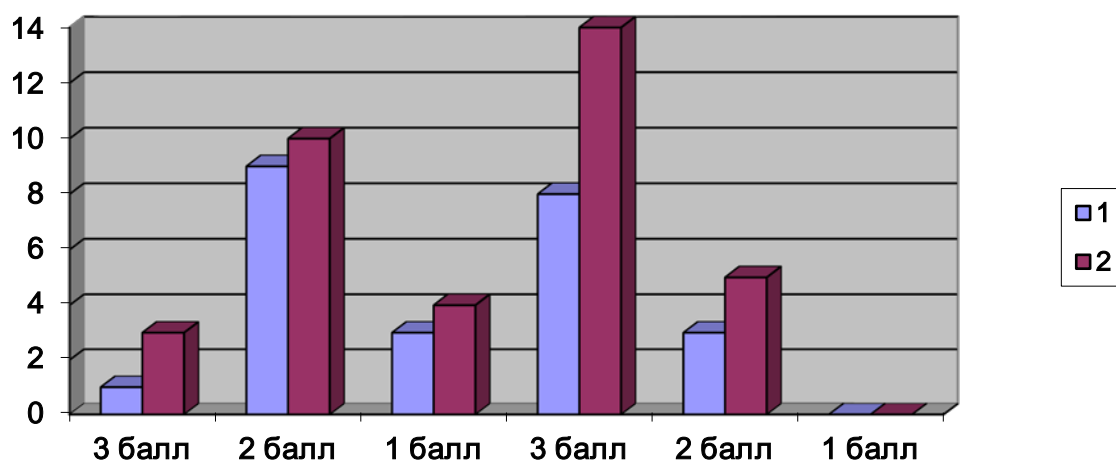
Harakatlar koordinatsiyasini o'rganish bir vaqtda qo'l panjalarida almashtirish harakatlarini bajarishda rovonlikni buzilishini aniqladi. O'quvchilar bu harakatlar koordinatsiyasida qiynalishdi, har ikkala qo'l uchun zarur holatni izlashda o'zlariga ishonmadi ko'pincha adashishdi. Ular yozuv buzilishlariga ega bo'lmagan tengdoshlaridan ko'ra ko'proq har ikkala qo'l harakatlarini ko'rsatishdi, qator hollarda yozuv buzilishlariga ega bo'lmagan bolalarda uchramaydigan harakatlar noaniqligini ko'rsatishdi. Yozuv buzilishlariga ega bo'lmagan o'quvchilarda dinamik va praksis holatlarda sezilarli buzilishlar kuzatildi.

Statik va dinamik praksisni o'rganish natijalari 1-jadvalda keltirilgan.

O'quvchilarning statik va dinamik praksis holatini tekshirish natijalari.

1-jadval

Topshiriq	yozuv buzilishiga ega bolalar			Yozuv buzilishiga ega bo'lmagan bolalar		
	To'plangan ballar					
	3ball	2ball	1ball	3ball	2ball	1ball
1- Topshiriq	1ta	9ta	3ta	8ta	3ta	–
2 -Topshiriq	3ta	10ta	4ta	14ta	5ta	–
Jami ballar soni	4ta	19ta	7ta	22ta	8ta	–
	13,3%	63,3%	23,3%	73,3%	26,4%	

O'quvchilarning ko'ruv-fazoviy idroki va ko'ruv-motor koordinatsiyalari holatini tekshirish natijalari.

Ko'pgina topshiriqlar bo'yicha 3 ball to'plagan o'quvchilar (4ta yozuv buzilishlariga ega va 19 ta yozuv buzilishlariga ega bo'lmagan o'quvchilar) ko'ruv fazoviy idroki va ko'ruv –motor koordinatsiyalarini yuqori darajada shakllanganligini ko'rsatishdi: ular fazoda shaklni takrorlashni, kichraytirilgan va o'girilgan geometrik shakllarni tanishni, kontur tasvirni ajratishni muvaffaqiyatli bajarishdi: shakllar hajmi va shtrix yo'nalishlarni saqlagan holda to'g'ri ko'chirilgan: chiziqlar to'g'ri va ishonchli.

Ko'pgina topshiriqlar bo'yicha 2 ball to'plagan o'quvchilar (13ta yozuv buzilishlariga ega, 11ta yozuv buzilishlariga ega bo'lmagan)da 1-2ta xatoliklar mavjud. Hajm, proporsiya, shtrixlar yo'nalishini bajarishda noaniqliklar mavjud. Shakllar ajratilgan maydonda to'g'ri joylashtirilgan. Chiziqlar ozroq qiyshaygan, har doim ham o'zaro to'g'ri birlashmagan.

Ko'pgina topshiriqlar bo'yicha 1 ball olgan o'quvchilar (13 ta yozuv buzilishlariga ega o'quvchilar)da ko'ruv-fazoviy idrok va ko'ruv-motor koordinatsiyalarini past darajada shakllanganligi aniqlandi: bolalar tekislikdagi shakllarni takrorlashda kichraytirilgan va o'girilgan shakllarni tanishda qiyinchiliklar tug'diradi. Shakllarni ko'chirishda hajmi proporsiyasi, shtrixlar yo'nalishi buzilgan; chiziqlar tekis emas, uzilgan, titragan.

Tadqiqot yozuv buzilishlariga ega o'quvchilarni tekshirishni ko'ruv-fazoviy idrokni shakllanganligining past darajasini, grafik obyektlarni o'zaro munosabati va fazoviy xususiyatlari haqidagi tasavvurlarning noaniqligini ko'rsatdi. Ko'ruv-fazoviy idrokni rivojlanishini orqada qolishi noodatdagi rakursdagi shakllarni tanishdagi, grafik tasvirlarni ajratmasdan ko'ruv-fazoviy idrokidagi qiyinchiliklarda, grafik elementlarning o'rtasidagi fazoviy munosabatning farqlanganligida, idrok etiladigan obyektlar va murakkab sharoitlardagi fazoviy idrok sifatini yomonlashuvi aniqlandi. Ko'rsatilgan kamchiliklar darajasi ko'ruv-motor koordinatsiyalarini yetishmovchiligi bilan bog'liq fazoviy analiz va sintezni shakllanganligida sezilarli darajada ortdi.

Grafik topshiriqlarni bajarishda bu toifa bolalarga to'g'ri va ishonchli chiziqlar o'tkazishdagi qiyinchiliklar, hajm, proporsiyalar, shtrixlar yo'nalishining buzilishi yaqqol aks ettirilgan burchakli va chiziqli dizmetriyalar, ulanmagan chiziqlar va kesishma nuqtalar, shakllarning fazoviy joylashishini buzilishi, shakllarni o'z kvadratlari ichida surilishi xosdir.

Tizimli tipologik xatolar obyektning fazoviy qurilishini umumiy tizimini buzilishiga, shaklni fazoda cho'zilishiga, butun obyekt tegishli qismlarni bir-biriga aralashib ketishiga olib keldi.

Ko'chirib rasm chizishda uzuq-yuluqlik yoki rasmni mantiqsiz ifodalishi kuzatildi.

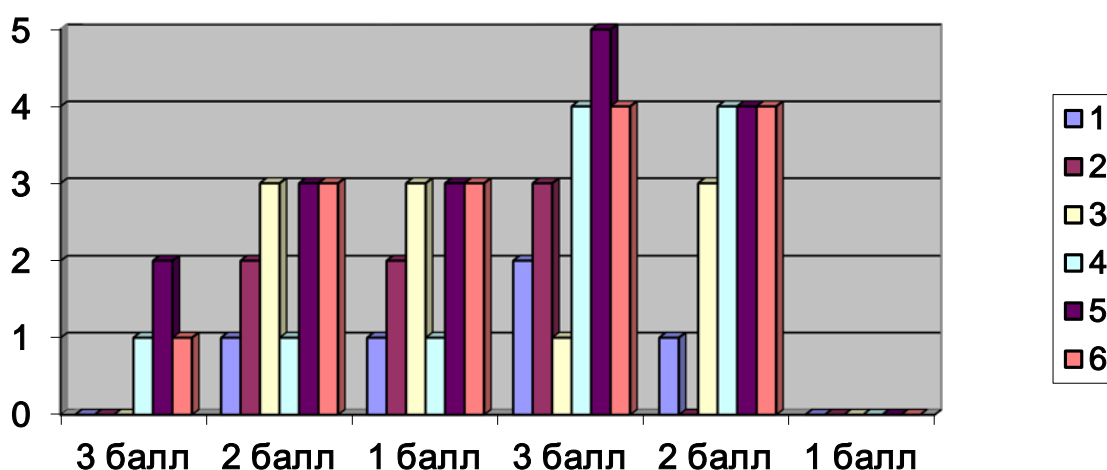
Yozuv buzilishlariga ega bo'lmagan o'quvchilarda: rasmni mahsulli ifodalash, shakllarning fazovi joylashuvini, o'lchamlarini saqlash kuzatildi, qo'pol koordinatsiyaviy va tizimli-tipologik xatoliklar kuzatilmadi. Eksperimental topshiriqlarni bajarish sifati -yozuv buzilishlariga ega o'quvchilarda yozuv buzilishlariga ega bo'lmagan o'quvchilarga qaraganda pastligi aniqlandi. Bolalardagi ko'ruv-fazoviy idrok va ko'ruv-motor koordinatsiyalarini tadqiq qilish natijalari 2-jadvalda aks ettirilgan.

**O‘quvchilarning ko‘ruv-fazoviy idroki va ko‘ruv-motor koordinatsiyalari
holatini tekshirish natijalari.**

2-jadval

Topshiriq	yozuv buzilishiga ega bolalar			Yozuv buzilishiga ega bo‘lmagan bolalar		
	To‘plangan ballar					
	3ball	2ball	1ball	3ball	2ball	1ball
1- Topshiriq		1ta	1ta	2ta	1ta	–
2- Topshiriq		2ta	2ta	3ta		–
3- Topshiriq		3ta	3ta	1ta	3ta	–
4- Topshiriq	1ta	1ta	1ta	4ta	4ta	–
5- Topshiriq	2ta	3ta	3ta	5ta	4ta	–
6- Topshiriq	1ta	3ta	3ta	4ta	4ta	–
Jami ballar soni	4ta 13,4%	13ta 43,3%	13ta 43,3%	14ta 63,3%	16ta 53,4%	–

2-diagramma

Ma'lumki, yozuv buzilishlariga ega o'quvchilarida diqqatning o'rta darajasi yozuv buzilishlariga ega bo'lmagan bolalarnikidan past. Barcha topshiriqlarning bajarilishi natijalarini statistik qayta ishlanishi, shunga o'xshash tarzda olib borildi. Statistik taxlil natijalari ishonchligini barcha mezonlar bo'yicha tasdiqladi. Barcha topshiriqlarni bajarishda yozuv buzilishlariga ega o'quvchilar qiyosiy guruh o'quvchilaridan ko'ra farq qilishini ko'rsatdi. yozuv buzilishlariga ega o'quvchilarning nonutqiy funksiyalarini o'rganish, bu funksiyalarning o'ziga xos xususiyatlarini, adabiyotlardagi bu funksiyalarning o'ziga xos xususiyatlarini, adabiyotlarda bu funksiyalarning shakllanmaganligi yozuv ko'nikmasini to'laqonli shakllanishiga to'sqinlik qilishi haqidagi ma'lumotlarni tasdiqlab aniqladi.

Yozuv buzilishlariga ega o'quvchilar tasviriy faoliyatni egallashdagi qiyinchiliklar bilan yozuv xususiyatlarini qarshi qo'yish quyidagi xulosaga kelish imkonini berdi.

2-sinf o'quvchilaridagi yozuv buzilishlarida ko'p va turli-tuman o'ziga xos xatoliklar aniqlandi. Buzilishlarni turli darajada namoyon bo'lishiga qaramasdan, ko'pchilikda barcha asosiy tur xatoliklar kuzatildi. xatoliklar ko'p tarqalgan xatoliklardan biri bo'lib, umumiy o'ziga xos xatoliklarning 24% ni tashkil etadi.

Ko'rsatilgan grafik faoliyatlarda oliy psixik funksiyalar xususiyatlarini paydo bo'lish birligi aniqlangan. Optik tasavvurlarning to'liqligi va aniqligi ko'ruv diqqati va idrokini rivojlanganlik darajasiga bog'liq. Bu funksiyalarning xususiyatlari yozuv buzilishlari grafik faoliyatlarida o'ziga xos tarzda namoyon bo'ladi. Ko'ruv idroki yuzaki . taxminiy xarakterga ega To'laqonli ko'ruv obrazining yo'qligi yozuvda va rasm chizishda grafik obrazlardagi xatoliklarga olib keladi. Optik o'xshash obyektlarni farqlashni aniq emasligi yozuvda optik jihatdan o'xshash xarf va so'zlarni almashtirishga olib keladi Rasmlarda optik jihatdan o'xshash obyektlarni shakli optik idrokni noto'liqligi va noaniqligi ko'ruv diqqati va nazoratini takomillashmaganligi oqibatida o'xshatilishiga sabab bo'ladi.

O'quv va rasm chizish sifati qaysidir ma'noda ko'ruv nazariy idrokni rivojlanganlik darajasi bilan belgilanadi. Yozuv va rasm chizish grafik obyektlarni fazoviy xarakteristikasini qayta aniqlashga, uning fazoviy aloqasini o'rnatishga

asoslanadi. Tekshiriladigan guruh bolalarda optik yozuv buzilishlari sabablardan biri hisoblangan ko'ruv-fazoviy idrok va tasavvurlarning yaqqol buzilishi kuzatilgan. Bu daftar varag'idagi fazoda mo'ljal olishda, harfni fazoda ifodalashda qiyinchilik uchraydi. Grafik o'xshash harflarni turli optik belgilarga ko'ra almashtirishiga turli oynavand yozuvni paydo bo'lishiga olib keladi.

Optik tahlil, sintez, qiyoslash, umumlashtirish va boshqa tafakkur operatsiyalari grafik faoliyatning ajralmas komponenti hisoblanib, tasvirdagi obyekt yoki harfni mavjud optik xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. Ko'rsatilgan tafakkur operatsiyalarining yetarlicha shakllanmaganligi grafik belgilar tuzilishi va tarkibini tahlil qilishda, grafik o'xshash harflar (yozuvda) o'rtasidagi farqlarni aniqlashda, predmet shakllarini tizimli berishni takomillashmaganida (rasm chizishda) o'xshash shakllar va harflar haqidagi tasavvurlarni farqlashda qiyinchilikka uchraydi.

Yozuv va rasm chizish uchun zarur grafik ko'nikmalar praksis ko'ruv mator koordinatsiyalarini yetarli darajada rivojlanishini talab qiladi. Ko'rsatilgan funksiyalarni tekshirilayotgan toifa o'quvchilarda shakllanmaganligi yozuvda harf tuzilishini o'zlashtirishdagi qiyinchilikda, fazoviy munosabat va tarkibiy elementni saqlay olmaslikda, grafik shakllarni turg'un emasligida aks etadi.

Grafik faoliyatdagi ko'rsatilgan funksional komponentlarni paydo bo'lish birligini yozuv va rasm chizishda o'rnatish yozuv buzilishini tasviriy vositalarni qo'llash orqali bartaraf etish bo'yicha korreksion ish usullari yo'nalish mazmuni va usullarini ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

Ko'ruv diqqatini rivojlantirish.

Ish ko'ruv diqqatining xususiyatlarini takomillashtirishga yo'naltirilgan, uni shakllanganlik darajasi grafik axborotlarni o'zlashtirish sifatiga bog'liq. Topshiriqlarni bajarish jarayonida ko'ruv diqqatining to'planishi, turg'unligi, bo'linishi, taqsimlanishi va ko'lami shakllantiriladi. Ixtiyoriy diqqat, nazorat funksiyalari grafik faoliyatning ajralmas komponentlari sifatida rivojlantiriladi.

Ko'ruv diqqatini takomillashtirish uchun rasmda yashiringan tasvirlarni topish bilan bog'liq topshiriqlar qo'llaniladi. Bunday rasmlar bilan ishlashda bolalar yashirilgan predmetlarni topish va uni fondan ajratish, taxminiy, optik analiz o'tkazish uchun kuzatuvchanliklarini ko'rsatishi zarur. Shunga o'xshash o'yinlar turg'unlik va kuzatuvchanlikni rivojlantiradi, optik buzilishlarni korreksiyalaydi. Diqqatni ozroq to'planishiga o'yin-musobaqalarda erishiladi. Masalan, o'quvchilar oldiga 1-2 minut davomida ma'lum grafik obyektlarni ko'rib olish maqsadi qo'yiladi, keyin esa ular yashiriladi va to'liq tavsiflab berish taklif etiladi.

O'quv faoliyatida ko'ruv diqqati o'quvchilarning aqliy ishlari asosi sifatida yuzaga chiqadi. Bu ularni boshqa funksiyalar bilan bog'liqligi va aloqasini ko'rish imkonini ta'minlaydi (ko'ruv idroki, tafakkur va boshqalar bilan)

Ko'ruv diqqatini rivojlantirishga yo'naltirilgan ba'zi usullarni keltiramiz.

Rasmda "yashirilgan" tasvirlarni topish, namunaga ko'ra qator belgi va obyektlar qismlarini aniqlash; tasvirda yetishmayotgan qismlarni chizish; rasmni haqiqatga mos emasligini aniqlash, qator bir xil tasvirni chiziq bilan birlashtirish yoki bo'yash; bir-biriga mos keluvchi tasvirni tanlash (qalqon, chana va boshqalar); qatordan berilgan shakllar (harflar, sonlar, bo'g'in. So'z) yoki ularning birikmasini topish; grafik obyektlarni tasvirlash bosqichlarini belgilash va hokozo.

- Rasmga taklif etilgan qatordan yetishmayotgan tasvirni qo'shish, namunaga ko'ra yetishmayotgan harf yoki sonni yozish va boshqalar.
- Bir yoki har bir rasmda takrorlanadigan predmetlar tasvirini yo'qotish.

3.3. O'quvchilarda kuzatiladigan yozuv kamchiliklarini bartaraf etishga oid metodik tavsiyalar.

Ko'ruv idroki va bilishlar (ko'ruv gnezisi)ni rivojlantirish.

Ish grafik belgilarni optik tahlilini yozuv jarayonida harf belgisini egallash, harflarning ko'ruv obrazlarini tez va aniq bilish, optik jihatdan o'xshash obrazlarni farqlashni ta'minlovchi ko'ruv-gnostik funksiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan. Grafik obyektlarni taqqoslay olmaslik, ulardagi farqlarni topa olmaslik, tasvir detallarini tahlil qila olmaslik yozuv ko'nikmalarini egallashda muvaffaqiyatga

erishish imkonsizligini ko'rsatadi. Bolalar bilan mashg'ulotlar o'tishda grafik obyektlar va ularning elementlari shakllari, hajmi, rangini idrok etish malakasini mustahkamlovchi mashqlardan foydalanildi. Ko'rsatilgan belgilariga ko'ra obyektlarni guruhlariga ajratish, butundan qismni ajratish, qismlardan butunni tashkil qilish malakalar ustida ishlandi. Bolalar uchun haqiqiy tasvirlar bilan ishlash ancha oson hisoblandi, shuning uchun biz ko'ruv idrokini rivojlantirish bo'yicha ishni sxematik tasvirlarga o'tish ketma-ketligidan boshladik. Bolalar grafik obyektlarni maqsadli tahlil qilish va tekshirishga ham o'rgatildi: predmet qismlari nomi va ko'rib chiqish, ularning kattaligi va o'rnini aniqlash, barmoq bilan tasvirlash chegaralarini paypaslab chiqish (tekshiruvchi ko'z va qo'l harakatlari mashq qildirildi). Mavzularni mavhumlashtirish mashqlari ifodalashda va tasvirlashda bir nechta bir xil shakldagi, rangi bilan farq qiladigan shakllardan foydalanildi. Bunda yana bitta predmetni turli holatdagi tasvirlaridan ham foydalanildi.

Biz o'quvchilarni shakllarni mustaqil ajratish va og'zaki tavsif yordamida ular haqidagi tasavvurlarni mustahkamlanishiga erishdik: bolalar predmet shakllarini nafaqat bilish, tahlil qilish, qiyoslashga, balki ularni so'z bilan tavsiflashga ham o'rganishdi.

Demak ko'ruv-gnostik funksiyalarni rivojlantirish bo'yicha ishlar o'z ichiga predmetlarni tanish, farqlash hajmi, shakli va rangiga ko'ra nomlashni ham qamrab oladi. Bir nechta misollar keltiramiz:

1) Predmetlarni hajmiga ko'ra nomlash, tanish va farqlash.

*Tasvir asta-sekin kattalashib (yoki kichiklashib) boradigan tartibdagi kartochkalarni qo'yish, kartonli shakllarni ularning hajmiga ko'ra guruhlariga ajratish va boshqalar.

* Tasvirni berilgan hajmiga mos ravishda (katta, kichik, o'rtacha)sini bo'yash yoki chegarasini ko'rsatish. (tuxumdan ma'lum bir hajmda chiqadigan jo'jani topish) va hokoza.

2) Predmetlarni shakliga ko'ra nomlash, tanish va farqlash.

*Rasmlarni tasvirdagi shaklning o'zgarib borishiga bog'liq ravishda qo'yib chiqish, tasvirlarni shakliga ko'ra guruhlarga ajratish, aytilgan geometrik shaklga mos namunadagi shaklni topish va boshqalar.

- Simmetrik konturli tasvirni to'ldirish, aytilgan shakldan foydalanib predmetrasmini chizish namuna asosida oxiriga yetkazilmagan rasmni chizib tugatish, qatorda yetishmayotgan shaklni tasvirlash, mavjud detallardan foydalanib tasvirni zarur element bilan to'ldirish va hokoza.

- Shakl va tasvirni qator o'xshash rasmlarda bo'yash (variant qatordagi bir xil tasvirnlarni bo'yash) qator tasvirlar ichidan predmetning bitta qismini zarur rang bilan bo'yash.

- Shakllar qatoridan aytilgan shaklni o'chirish

- Tasvirni tashkil etgan geometrik shakllar sonini aniqlash.

- Qatordan aytilgan shaklni topish ("Oshpazga pechenye uchun zarur shaklni topishga yordam ber") predmetni uning elementlari shakliga tayanib topish (Mushukcha qaysi uyda yashaydi?), geometrik asosiga ko'ra tasvirlarni guruhlarga ajratish, qator belgilardan rasmga yetishmayotgan elementini topish va hokoza.

- Predmetlarni ularning soyasiga ko'ra topish, tasvirlarni haqiqiy predmetlarga o'xshash jihatlariga ko'ra topish. ("Aravachalar nimaga o'xshaydi?") va boshqalar.

- Shakllarning hajmi va shtrixlar yo'nalishini saqlagan holda chizish (mustaqil yoki tayyor geometrik asosida), naqshlarni birlashtirish (rasmda kapalak qanotlarini namuna asosida birlashtirish).

3) Predmetlarni rangiga ko'ra nomlash, tanish va farqlash.

- Qatorga qo'shilgan yoki yo'qolgan rang nomini aytish, aytilgan rangni boshqalari ichidan topish, predmetlarni rangiga ko'ra guruhlarga ajratish, rasmga mos ranglarni tanlash va hokoza.

- Rasmlarni ularning rangiga ko'ra zarur ketma-ketlikda qo'yish, (bir rangdan ikkinchisiga, och, to'qroq, to'q rang); turli xil kartochkalarni aytilgan tartibda qo'yish ("Naqshni davom ettir")

- Tasvir yoki uning elementlarini ma'lum rangda bo'yash.

- Qatordan aytilgan ranglarni o‘chirish (variant-ma’lum rangdagi shakllar va bo‘yoqlarni o‘chirish).

Ko‘ruv fazoviy idrokni rivojlantirish

Ish harflarning ko‘ruv obrazini fazoviy tavsifini qayta ishlash, ularning tipologik xususiyatlarini belgilash, harflarning ko‘ruv-fazoviy obrazini faollashtirish, harf elementlarida mo‘ljallash olish, xususan xarflarni yozuv qatoridagi o‘rmini aniqlash, daftar varog‘ida mo‘ljallash olishni ta’minlovchi ko‘ruv-fazoviy funksiyalarni ta’minlashtirishga yo‘naltirilgan.

Obyektlarning fazoviy munosabatini baholash qobiliyatini rivojlantirish I.P.Pavlov tomonidan qayd etilgan 2 ta asosiy bosqichga ega: fazoviy munosabatlarni farqlash ancha keskin kontrast farqlarni baholashdan boshlanadi; farqlash bo‘lag‘asining pasayishi bir-biriga yaqin qo‘zg‘atuvchilarni qarama-qarshi qo‘yish orqali amalga oshiriladi. O‘quvchilarda grafik obyektlarni fazoviy munosabatlarini farqlash quyidagi ketma-ketlikda aks etadi: bolalar avval keskin fazoviy farqlarni aks ettirish va ajratishni o‘rgandi (yuqoriga-pastga, yaqin-uzoq), keyin ancha nozik farqlar qiyoslandi (ozroq yaqin yana yuqoriroq)

Mashg‘ulot jarayonida idroklangan grafik obyektlarni fazoviy munosabatlari, hajmi, og‘irligi, yo‘nalishi, joylashuvi haqidagi belgilarni kengaytirishga katta e’tibor qaratildi, O‘qitish jarayonida bolalar faoliyatini zarur va muhim turlari bo‘lib, kuzatish maqsadga qaratilgan fazoviy qarash sifatida xizmat qildi. Kuzatish murakkab faoliyat hisoblanib, kuzatilayotgan hodisalarni ular nomi bilan bog‘lab, idrok va tafakkurning o‘zaro aloqasini taminlaydi. Kuzatish ichida grafik obyektlarning fazoviy kattaliklarini ko‘z chamada baholash sifatida shakllanuvchi o‘lchov olish faoliyati muhim ahamiyatga ega Bolalarni grafik obyektlarni fazoviy munosabatlarini aks ettirish, tahlili qilish va idrok etishda o‘rgatishda ularning og‘zaki aytilishiga alohida e’tibor qaratildi. Bu ishlarning samarador shakli tasviriy diktantlar hisoblanadi.

Qog‘oz yuzasida mo‘ljallash olish va tasvirlanayotgan obyektlar va ularning detallari o‘rtasidagi fazoviy munosabatlarni taxlil qilish malakalarini shakllantirish yozuvning muvaffaqiyatli egallashning zarur sharti hisoblanadi. Fazoda mo‘ljallash

olish ko'nikmalarining o'zlashtirishni o'quvchilarda yozuv jarayonida paydo bo'ladigan qiyinchiliklarni bartaraf etishga yordam berdi (qatorni ajratish, harf va sonlarni ma'lum ketma-ketlikda yozish, so'zlarni qatorga joylashtirish, matn elementlarini qog'ozga joylashtirish va hokozo).

Ko'pgina o'yin usullari bolalar tomonidan predmetlarning uzoqligi, joylashgan o'rnini kabi fazoviy munosabatlarning (tegishlilik) xosligi va o'zgaruvchanligini tushunishni mustahkamlashga yo'naltirilgan edi. Bolalarda to'la fazoviy yo'nalishlarda mo'ljal olish ko'nikmasi mustahkamlandi.

O'quvchilarda ko'ruv fazoviy idrokni rivojlantirishga yo'naltirilgan usullardan ba'zilarini keltirib o'tamiz:

- Ko'rsatma asosida predmetlarni qohoz varag'i yuzasida tasvirlash yoki joylashtirish; namunaga ko'ra fazoda turli holatda turgan tasvirlarga yetishmayotgan qismlarni qo'shish, rasmni yetishmayotgan yarmini chizish (o'ng yoki chap) shakllarni "oynada" yoki "daryoda"gi aksi; turli darajadagi murakkablikdagi geometrik naqshlarni o'z tasviriga ko'ra yasashi yoki davom ettirishi, katakchalarda yoki toza qog'ozda.

- Rasmdagi rassom yo'l qo'ygan fazoviy xatoliklarni tushuntirish va topish; o'xshash fazoda o'chirilgan shakllar ichidan aytilgan shaklni topish; aytilgan yo'nalishda o'girilgan tasvirni ajratish rasmdagi o'ng va chap qo'lqopni ulardagi naqshlarni hisobga olgan holda topish; berilgan namunadagi shakllar va harflar birikmasini topish.

- Ketma-ket joylashgan tasvirlar ichidan berilgan tasvirni bo'yash: predmetlarning fazoviy joylashuvi ko'rsatmaga mos kelgan rasmlarni bo'yash va boshqalar. Ma'lum tamoyillarga ko'ra shakllarni o'zaro joylashtirish qobiliyatini rivojlantirish uchun quyidagi usullar ko'zda tutildi:

- Oval (aylanma) chizish va uni aytilgan qismlariga nuqta qo'yish-o'rtasiga, yuqoriga, pastga, o'ngga, chapga:

- Kvadrat chizish va ko'rsatma asosida yuqori va pastga 2 ta aylanma chizish, bittadan o'ngga va chapga qo'yib, ularni kvadratga nisbatan simmetrik joylashtirish.

Bu mashqlar shakllarni fazoda joylashuvini idrok etish qobiliyatini rivojlantirishga, fazoiy joylashuvni anglatuvchi tushunchalarni mustahkamlashga yo'naltirilgan.

- Harflar shakllarni farqlash va idrok etish, harflar ko'inishini qolishni mashq qildirish uchun quyidagi usullar qo'llanildi:

- Hajmiga ko'ra farq qiladigan bir-birini ustiga qo'yilgan turli geometrik shakllar ichidagi o'quvchilarga bir xil rangdagi aylanalar, kvadratlar, uchburchaklar va hokozolarni topish taklif etiladi.

Grafik jihatdan o'xshash harflarni grafik obrazini shakllantirish bo'yicha ishga kirishishdan oldin, bolalarda fazoga mo'ljal olishni shakllantiruvchi tayyorlov bosqichi o'tkazildi.

“Elektron pashsha” o'yini muvaffaqiyatli qo'llanildi: bolalarga

markazida nuqta joylashgan kvadrat katakli qog'oz berildi, signal asosida o'yin maydoni bitta katakka o'zgartirildi (yuqoriga, o'ngga va hokozo). Bolalar fishkalarini qog'oz yuzasida “pashshani joylashgan nuqtasiga asosan joylashtiradi. O'yin asta-sekin tezlashadi va joylashtirilgan fishkalar soni 2-3 tadan 8-10 tagacha orttirildi. O'yin kvadratni bildiruvchi turli fazoviy tushunchalarni o'zlashtirishiga yordam beradi (o'rtasi, o'ng tomondan yuqori, chapdan pastki va hokozo).

Keyin o'quvchilarga turli naqshlar va harflar chizish uchun diktantlar taklif etildi. Demak katak qog'ozda nuqta qo'yildi va undan diktant asosida chiziqlar o'tkazildi: beshta katak pastga, bitta o'ngga, 4 ta yuqoriga – 2 ta o'ngga, bitta yuqoriga 3 ta chapga) Topshiriqni to'g'ri bajarishida “G” harfining tasviri hosil qilinadi, keyin shtrixlanadi. Shu tariqa o'quvchilar diktant asosida har qanday harfni yozishdi. Bu xil diqqatni to'plashni ko'rsatmalarni aniq bajarishni talab etadi, ko'ruv-fazoviy idrokni shakllantiradi. Harflarning ko'ruv obrazlarini shakllantirishda o'quvchilarda harf elementlari soni va munosabatiga diqqatni to'plash usullaridan foydalanildi. Misollar keltiramiz: Diqqatni, harf yo'nalishi, elementlarning joylashuvi va soniga, yo'naltirib to'plab detallardan (tayoqchalar, ovallar, yarim ovallardan) harf yasash; aralash, sharikda harfni tanish, harflarning to'hri joylashuvini aniqlash, ma'lum elementlarni surish yo'li bilan harf yasash; qatordan to'g'ri yozilgan harfni topish; harflarni oynavand yoki to'liq yozilmagan

soʻzlarni toʻgʻri yozish va ajratish, bosma harflar ustida ishlash, harflarning grafik obrazini mustahkamlash va ularning grafik elementlari munosabatlarini tushunish uchun loto samarali hisoblandi, unda har bir kvadrat gorizonta boʻyicha kesilgan harflar qismini aks ettiradi. Variant: harflarning mayda qismlarini aks ettiruvchi koʻplab kvadratlar qoʻllanildi. Harflar obrazini eslab qolish uchun arqoncha bilan oʻynashdan foydalanildi: bolalarga arqonchani shunday oʻtkazish taklif etildiki, natijada harf hosil boʻlsin.

Optik materiallarda tafakkur operatsiyalarini rivojlantirish.

Ish yozuv belgilarini taxminiy idrokini taʼminlash va harflarning mavjud optik xususiyatlarini aniqlashga imkon beruvchi intellektual operatsiyalarning takomillashtirishga yoʻnaltirilgan. Korreksion ishlar jarayonida oʻquvchilar taqqoslashni yaxshi amalga oshira boshlashdi, grafik obyektlardagi oʻxshasʼhalik va farqlarni, butun va uning qismlari oʻrtasidagi aloqani oson oʻrnatishdi.

Tasviriy vositalarni korreksion ishga qoʻllanilishi bolalarda optik materialdagi tafakkur operatsiyalarini rivojlantirdi.

Sensor etalonlar bilan operatsiyalar va bajarish va soʻzli tushunchalarni geometrik shakllar hajmi, nomlari, fazodagi oʻrnini nomlanishi) mustahkamlash maqsadida “Rassom nima koʻrganlarini top!” oʻyini qoʻllanildi. Logoped rasmni quyidagicha tavsifladi: “Rasmni uncha katta boʻlmagan kvadrat chizdi. Uning ichida kichikroq, ikkita kesishma chiziqlar bilan 4 ta qismga boʻlingan kvadrat chizdi. Katta kvadrat ustidan uchi yuqoriga qaragan uchburchak chizilgan. Bu nima?” Fikran oʻzgargan va koʻruv obrazlarini aks ettirish koʻnikmalarini rivojlantirish uchun kesma rasmlarni birlashtirish kabi kesma rasmlarni birlashtirish kabi boshqa mashqlar qoʻllanildi.

Bir nechta ish usullarini keltiramiz: soyaviy timsollar ichidan tasvirlar juftini topish va ortiqcha tasvirni topish, qatordagi yetishmayotgan tasvirni tiklash, tasvir yoki shaklni jadvalga mos kataklarga joylashtirish. Biz koʻp elementli murakkab shakllarni tahlili, oʻylangan qurilmalarni yasash va ular bilan operatsiyalar oʻtkazishni rivojlantirish uchun biz butun shakldan qismlarni ajratish boʻyicha ish

o‘tkazdik. Grafik materialni analiz, sintez qilish umumlashtirish operatsiyalari yozuv ko‘nikmalarini egallash uchun zarur shartlarni yaratdi.

Korreksion ishlarning ikkinchi yo‘nalishlari yozuvning motor funksiyalarini shakllantirishdir. Topshiriq. Qo‘lni aniq murakkab koordinatsiyalashgan yozuv harakatlarini bajaruvchi grafik faoliyatning bevosita quroli sifatida tayyorgarligini shakllantirishga yo‘naltirilgan.

Praksisni takomillashtirish bo‘yicha ish o‘z ichiga quyidagilarni oladi:

- 1) Harakatlarni kinestetik asosini rivojlantirish
- 2) Harakatni dinamik tashkil etishni rivojlantirish

Statik va dinamik praksisni rivojlantirish bo‘yicha turli

xil mashqlar maxsus adabiyotlarda keltirilgan (112,166,192) va to‘liq yoritilishiga muxtoj emas. Biz o‘z ishimizda yuqorida keltirilgan adabiyotlardagi bir necha usullardan foydalandik. Harakatlarning kinestetik asosini rivojlantirish uchun harakatlarstatikasini amalga oshiruvchi mashqlar qo‘llanildi. O‘quvchilarga taqlid asosida qo‘l barmoqlari bilan ma‘lum holatni ko‘rsatish taklif etildi. Ishning ilk bosqichida o‘yin shakli va predmetning o‘xshash obrazini idrok etish qo‘llanildi. Qo‘llanilgan mashqlar: “Uycha”, “Savatcha”, “Stul”, “Ko‘prik”, “Oqqush”, “Quyuncha”, “Xo‘roz”, “Mushuk” va hokozo.

Harakatlarni dinamik tashkil etishni rivojlantirish. Dinamik praksisni shakllantirish turli xil predmet – amaliy faoliyatdan, shuningdek, barmoqlar gimnastikasidan foydalanildi.

Predmet – amaliy faoliyatni rivojlantirish bo‘yicha ish o‘z ichiga quyidagilarni - ish usullarini qamrab oladi.

- to‘qish, shunurlarni, bog‘ichlarni boylash va yechish, iplarni o‘rish va o‘rash va boshqalar.
- Qurish, yasash.
- Sochilgan o‘yinchoqlarni va kesma rasmlarni yig‘ish
- Turli xil naqshlar, geometrik shakllar va predmetli tasvirlarni cho‘p yoki gugurt cho‘pi, munchoq yoki urug‘lardan yasash.

- Gorox yoki urug‘lar bilan shakllar yoki predmetli tasvirni butun yuzasini qoplab chiqish

- Mozaika bilan ishlash

- Rangli rasmlar bilan o‘yin (predmetlarni chegara chiziqlari asosida qirqish, aplikatsiya, kesilgan detallarni namunaga yopishtirish

- Kesilgan qog‘oz bo‘laklaridan gilamcha to‘qish, turli shakllar hosil qilish

- Tasmaga turli xil shakldagi rangdagi va kattalikdagi munchoqlarni va halqalarni o‘tkazib bezak hosil qilish

- Arqonchadan turli xil shakl, harf, sonlarni hosil qilish

Barmoqlar mashqi she’rlar bilan birga amalga oshirildi.

Misollar keltiramiz: “Barmoq uyg‘ondi”, “Barmoqlar salomlashdi”, “Qo‘ng‘iz”, “Shiliqqurt”, “Gul”, “Qulf”, “Mehmonda” va hokozo.

Korreksion ishlarning uchinchi yo‘nalishi ko‘ruv-motor koordinatsiyalarini shakllantirishdir. Topshiriq. Aniq maqsadli qo‘l harakatlarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, qog‘oz yuzasida grafik chiziqlarni muvaffaqiyatimizni ta‘minlovchi ixtiyoriyo chiziq o‘tkazadi.

Grafik faoliyat jarayoni qalam ushlaydigan va va chiziqlar o‘tkazadigan barmoqlar, qo‘llarning muskul bo‘g‘im ishlari, kinesetetik sezgilari bilan bog‘liq maxsus mashqlar davomida harakatlarning aniqligi va dadilligi -, ko‘ruv-harakat sezgilarining koordinatsiyalashda rivojlantirildi. Grafik faoliyatda grafik butunlik haqidag aniq tasavvur muhim ahamiyatga ega bo‘lib, u o‘ziga qo‘l va barmoqlar harakatini bo‘yundiradi. Ko‘ruv va harakat nazoratining birligi tasviriy faoliyat va yozuvni muvaffaqiyatidagi zarur shart hisoblanadi. Rasm chizishda va yozuvdagi qator bir xil xususiyatning bolada tasviriy faoliyat va yozuv ko‘nikmasining rivojlanishida o‘ziga xos asas paydo qiladi.

Tasviriy vositalardan foydalanib mashqlar o‘tish jarayonida mayda qo‘l materikasining takomillashmaganligi alohida harakatlarni bajarishda va bir harakatdan boshqasiga o‘tishdagi qiinchiliklar asta-sekin bartaraf etib borildi. Grafik o‘yinli mashqlar qo‘llarni ongli va aniq harakatlar bajarishga o‘rgatdi, ularga egiluvchanlik va qat‘iylik bag‘ishladi. Ko‘ruv ongli kinestetik sezgilar, harakatlar

o‘nalishi va sifatini nazorat qilish imkonini berdi. Natijada grafo-motor ko‘nikmalarning rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratildi. Chiziqlar chizish texnikasini egallash jarayonida nozik ko‘ruv motor koordinatsiyasini ta‘minlovchi ko‘ruv kinestetik aloqalar ustida ishlandi. Ko‘ruv-motor koordinatsiyalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan ba‘zi usullarni keltiramiz.

- O‘yinli grafik topshiriqlar: to‘g‘ri vertikal (baland ustunlar, to‘siqlar) , gorizontal chiziqlar, yomg‘ir, shar bog‘langan ip, tog‘lar, egik chiziqlar, daryo irmoqlari, to‘lqinlar favvora va boshqalar), yopiq egik chiziqlar (sharlar, teshik kulchalar, halqalar, turli g‘ildiraklar, turli kattalikdagi koptoklar, tarvuz, apelsin, olma va boshqalar).

- Tayanch nuqtalar asosida rasmlarni chizish, katakchalar asosida rasm chizish, shtrixlar yo‘nalishi va hajmini saqlagan holda bezaklarni davom ettirish (“Gilamchadagi bezakni davom ettir”) murakkab chiziqlarni chizish.

- Tasvirni (shuningdek harf a sonlarni) yetishmayotgan elementlar bilan to‘ldirish, simmetrik tasvirni tishmayotgan yarmini chizish, geometrik naqshlarni oxiriga yetkazish naqshni katakcha yoki ketma-ket tasvirlarda hosil qilish; nuqtalar asosida qalam uchini qog‘ozdan uzmasdan rasm chizish va hokoza.

- Rasmlarni bo‘yash, geometrik shakllar va predmetli tasvirlarni aytilgan yo‘nalishda shtrixlash, grafik diktant va hokoza.

Grafo-motor ko‘nikmalarni shakllantirishning muhim sharti harflar yozuvidagi stereotip harakatlarni egallash, yozuvni avtomatlashgan kinetiko – kinestetik nazoratini paydo bo‘lishi hisoblanadi. Kinetik jihatdan o‘xshash va oynavand yozuvli harflarni farqlash bo‘yicha maxsus ishlarda biz aralash harflardan harfni ajratish usuliga katta e‘tibor berdik: bu harflarni predmetli rasmda tizimli tasvirlanishini topish, uning to‘g‘ri yozilishini ko‘p marta takrorlash, harflarni yozishda trafaretdan foydalanish, sxema bo‘yicha va mustaqil yozishni egallash bunday harflar obrazi ustida ishlashda bu harflarning yozilishidagi ulardagi ko‘ruv elementlari soni va harakat elementlari soni aniqlandi. Bolalarning diqqati doimo aralashtiriladigan harflarning ikkinchi elementini yozilishini farqlashga qaratildi.

Korreksion ishda husnixat mashqidan ham foydalanildi. Bolalarga namuna asosida naqshning alohida elementlarini bo'yash yoki shtrixlash; naqshning elementlarini birlashtirish yo'li bilan tugatish; o'ylangan detallar asosida mustaqil naqshlar chizish taklif etildi. Mashqlarning vazifasi harflarning aniq fazoviy obrazlari va chiziqda to'g'ri joylashuvini shakllantirishi, yozuv jarayonida buyurilgan chiziqlar yo'nalishini saqlay olish hisoblanadi. Bunday mashqlarning o'ziga xosligi berilgan bitta rasm naqsh asosida belgilangan vazifalarni bajarish ketma-ketligi hisoblanadi. Vazifalarni bajarish texnologiyasi o'z ichiga obrazni idroklash, berilgan chiziqlar bo'yicha naqsh elementlarini takrorlash, naqshning yetishmayotgan elementlarini mustaqil chizishni qamrab oladi. Naqsh-xoshiyalarni chizishdagi tasviriy vositalarning qiziqarliligiga boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlari, ularni o'yinga nisbatan ehtiyoji javob beradi. Xoshiyalar yozuv ko'nikmasini shakllantirish qonuniyatlariga mos harakatlari asosiga qurilgan bo'lib, ular o'zida ko'pgina yozma harflarni asosiy harakat elementlarini takrorlanishini aks ettiradi. Masalan: "Baliqlar", "Qushlar", "Kaktuslar" yarim oval ilmoqchalarni yuqoriga yoki pastga oddiy detallar bilan chizishni takrorlash asosiga qurilgan bolalar "Baliqlar" xoshiyasini chizishdan avval yarim avval ilmoqchalarni chizishni mashq qildilar, keyin ilmoqchada yarim oval chiziqcha chizib baliqning boshini ajratishdi, ko'z o'rniga nuqta qo'yishdi. Dumini chizib yarim oval shtrixlar bilan butun tanasining tangachalari kabi shtrixlab chiqishdi. "Qushlar" xoshiyasida o'quvchilar ilgak tagidan doiracha – boshini chizib, ko'z o'rniga nuqta qo'yishdi, qisqa chiziqlar bilan --- tumshug'ini aks ettirishdi, ilmoqcha ichiga yarim oval bilan qanotini aks ettirishdi, mana shu asosda o'quvchilar ilmoqchani qisqa shtrixlar bilan to'ldirib kaktuslarni, boshqa o'simliklar va hayvonlar shakllarini chizishdi. Xoshiyaning boshqa turlari ("qo'ng'iz", "malina" va boshqalar) ovalni chizish va bog'lashni qayta ishlash ko'nikmalarini hosil qilishda qo'llanildi. Xoshiyalar rasmini chizish jarayonida bolalar elementar shtrixlash asosida ovalning alohida qismlarini to'g'ri va yarim oval chiziqlar bilan shtrixlash bo'yicha qo'shimcha operatsiyalar bajardi, oddiy detallar chizishdi. Biz ravon qo'l harakatlarini shakllantirishga xizmat qiladigan mashqlardan biri o'quvchilarda qo'l uzmasdan

ovallar (ikki yoki uchta) chizishiga e'tibor qaratdik. Gorizontalar joylashgan yarim ovallarni chizish mashqida bolalar "Tipratikon" xoshiyasini chizishdi. "Olxo'rilar" xoshiyasi yuqori va pastki qismlarni biriktiruvchi yarim oval chiziqlar asosida yaratiladi. "Bayroqchalar", "Smorodinalar" xoshiyalarida to'g'ri chiziqlar asos qilib olingan. Aylana chiziqlarni yuqori va pastga chizish texnikasini shakllantirishda "G'ozlar" xoshiyasidan foydalanildi. "Gullar" xoshiyasini chizishda chiziqlari pastga qaragan va yuqorida aylana bilan tugaydigan qo'shimcha elementli ilmoqchalarni chizish ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida qo'llanildi. Xoshiyalarni tashkil qiluvchi harakat elementlari avvalida belgilangan chiziqlar asosida amalga oshirildi, bu o'quvchilarda berilgan harakatlarni ular yaxshi ko'radigan faoliyat turlaridan biri – rasm chizishda qayta ishlash imkoniyatini beradi. Ish boshlash avvalidagi bolalar bilan suhbatda ular naqshni aks ettirganligi, keyin belgilangan chiziqlarni o'tkazganligi, aytilgan harakatlarni mashq qilib yetishmaydigan elementlarni chizganligi va hosil bo'lgan rasmni shtrixlaganliklari aniqlandi. Xoshiyalar chizish jarayonida rangli ruchkalardan foydalanishga ruxsat berildi Xoshiya chiziq bezaklarini chizishi yozuv uchun ma'lum harakat turlarini gina shakllantirib qolmasdan, balki kichik maktab o'quvchilarida bolalarning bilish faoliyatlarini ijobiy shakllantirishga ta'sir ko'rsatuvchi fazoviy tasavvur , kuzatuvchilikni rivojlantiradi.

Yozuv ko'nikmasini rivojlantirishning zarur shartlaridan biri o'quvchilarni turli shakllar bilan proporsiyasi, hajmi va shaklini to'g'ri idrok etish hisoblanadi. Shakllarni ko'chirib chizish, detallardan modellashtirish, ko'ruv idroki va ko'ruv motor koordinatsiyalarini chiniqishini ta'minlaydi. Masalan: o'quvchilar oltita kvadratdan iborat, ularning uchtasida turli murakkablikdagi shakllar qurilmasi tasvirlangan qog'ozlar taklif etilib qolgan koordinatlarga xuddi shunday tasvirlan chizish taklif etildi. Namunalar turli-tuman bo'lib, har bir topshiriqni bajarishda uning murakkablik darajasi ortib bordi. Bolalar ishini baholashda biz e'tiborni topshiriqni bajarishdagi turli-tuman xatoliklarga qaratdik. Xajmning nomutanosibligi, shakl elementlari va shtrixlarning noto'g'ri munosabati, kvadratda tasvirlarning noto'g'ri joylashuvi, chiziqlarning noaniqligi va boshqalar.

Topshiriqni murakkablashtirish maqsadida bolalarga “o‘ng” va “chap” tomondagi shakllarga o‘xshash rasmlar chizish taklif etildi. Bunday mashqlar grafik elementlarning tavsifini farqlay olmaydigan va “oynavand” yozuvchi , ayniqsa chapaqay o‘quvchilarga foydali hisoblanadi. Shakllarni ko‘chirib chizishda biz harf elementlaridan ham foydalandik. Topshiriqlarni murakkablashtirish maqsadida ta’sirni eslab qolish va uni xotira asosida chizish taklif etildi. Qo‘lni zarur yo‘nalishda harakatlantirish qobiliyati avval yirik harakatni amalga oshirilishida mashq qildirildi, shu maqsadda quyidagi mashqlardan foydalanildi:

- qog‘ozda o‘quvchilarga 10-15 ta nuqta va yulduzchalar qo‘yish taklif etildi, keyin katta uzluksiz chiziq bilan barcha yulduzlarni, keyin barcha nuqtalarni turli rangdagi chiziqlardan foydalanib tutashtirish talab etildi.

III.Bob bo‘yicha xulosa

Korreksion ishlar jarayonida o‘quvchilar taqqoslashni yaxshi amalga oshira boshlashdi, grafik obyektlardagi o‘xshashlik va farqlarni, butun va uning qismlari o‘rtasidagi aloqani oson o‘rnatishdi.

Tasviriy vositalarni korreksion ishga qo‘llanilishi bolalarda optik materialdagi tafakkur operatsiyalarni rivojlantirdi.

Topshiriqni bajarish bilan bir vaqtda o‘z harakatlarini rejalashtirish qobiliyati mustahkamlandi. Shu maqsadda bolalarga spirallarni o‘ng va chap tomonga “aylantirish”, “to‘lqinlar chizish” va boshqa qiziqarli topshiriqlar berildi, ular mayda qo‘l matorikasi va ko‘ruv-motor koordinatsiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Topshiriqda turli shakllar va ranglardan foydalanib, biz bolalarda rang va shakllarni farqlash, shakllarning joylashuvi ketma-ketligi va ularning sonini eslab qolishni mashq qildirdik.

Xulosa

O'tkazilgan tadqiqot logopediya nazariyasi va amaliyoti uchun dolzarb muammo – yozuv buzilishiga ega bo'lgan bolalar va ular bilan olib boriladigan korreksion ishlarni o'rganishga bag'ishlanadi. Yozuv va grafik faoliyat umumiylikini hisobga olib kichik maktab o'quvchilarida yozuv buzilishlarini bartaraf etish bo'yicha korreksion ishlar yozuv ko'nikmasini shakllantirishni ta'minlovchi nonutqiy psixik funksiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan vositalarni qo'llanilishida ishning samaradorligi oshadi deb taxmin qildik. Tadqiqotning yakunlovchi qismida umumta'lim maktab boshlang'ich sinf o'quvchilari yo'l qo'yadigan maxsus xatoliklar ichida yozuv buzilishlari keng tarqalganligi aniqlandi. Yozuv ko'nikmasini to'laqonli egallash asosida yotuvchi nonutqiy psixik funksiyalar tahlili holatni yozuv buzilishiga ega bolalarning individual, psixologik xususiyatlari ko'rsatdi. Bunda asosiy omil to'g'ri yozish ko'nikmalarini shakllantiruvchi korreksion pedagogik ta'sir usullari mazmuni va maxsus yo'nalishlari ishlab chiqishda hisobga olinishidir.

Yozuv buzilishiga ega o'quvchilarning grafik faoliyati haqida olingan ma'lumotlardan aniqlanishicha, yozuv ko'nikmasini shakllanishini ta'minlovchi oliy psixik funksiyalarning yetarlicha shakllanmaganligi bu toifa bolalarning tasviriy faoliyatida ham o'z aksini topadi. Shuning uchun umumta'lim maktab sharoitida yozuv buzilishiga ega 2-sinf o'quvchilari bilan an'anaviy logopedik mashg'ulotlar bilan bir qatorda maxsus tasviriy vositalarni qo'llaydigan korreksion ishlar olib borildi. Eksperimental tekshiruv tasviriy vositalarni qo'llash ish usullari mazmuni va yo'nalishini korreksion samaradorligini tasdiqladi, bu o'quvchilarda yozuv ko'nikmasini shakllantirishni sezilarli darajada ortganida aks etadi. Nazorat eksperimenti natijasida olingan ma'lumotlar o'tkazilgan ta'limni maqsadga muvofiqligini ko'rsatdi va tadqiqotda ilgari surilgan farazni tasdiqladi. yozuv buzilishlarini tasviriy vositalarni qo'llagan holda bartaraf etish bo'yicha taklif etilgan korreksion ish mazmuni, usullari va yo'nalishining samaradorligi uni yozuv buzilishiga ega o'quvchilarni o'quv amaliyotiga tadqiq etishga imkon beradi. Bitiruv malakaviy ishi tadqiqoti muammosi doirasida kichik maktab o'quvchilarida tasviriy

vositalarni qo'llash orqali yozuv buzilishlarini korreksiyalash nazariy ahamiyatga ega bo'ldi va aniq amaliy yechimini topdi. O'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra quyidagi xulosalar qilindi:

1. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ichida yozuv buzilishlari boshqa tur xatoliklari ichida keng tarqalgan hisoblanadi va quyidagicha namoyon bo'ladi: kinetik jihatdan o'xshash harflarning almashtirilishi – harfning birinchi elementiga moslab xato yozish; optik jihatdan o'xshash harflarni almashtirilishi, ularning bir xil yoki o'xshash elementlari fazoda turlicha joylashtiriladi; harflarning oynavand yozuvi; harflarni grafik noaniq tasvirlash – ularning balandligini, hajmini va elementlarini fazoda joylashuvining buzilishi; grafik belgini tanlashdagi ikkilanishlar bilan bog'liq. Harflarning grafik ko'rinishini aks ettirish bilan bog'liq xatoliklar; qo'shni harfda xuddi shunday elementi bo'lgan harfni oxirigacha yozmaslik.

2. Yozuv buzilishiga ega boshlang'ich sinf o'quvchilarida rasmlar sifatining pastligi kuzatiladi, ularning asosiy belgilari quyidagilar hisoblanadi: tasvirlarning noaniqligi, soddaligi, tizimliliigi; qog'oz yuzasida mo'ljal olishda obyektlar o'rtasidagi va ularning elementlari o'rtasidagi fazoviy munosabatlarning aks ettirilishidagi o'ziga xos qiyinchiliklar: grafik faoliyatni bajarishdagi sifatning pastligi (shakl yasovchi chiziqlarning qiyshiqqligi, noaniqligi, tasvirlar chegarasining aniq emasligi, shtrixlar o'tkazilishining buzilganligi va hokozo).

3. Yozuv buzilishlariga ega bo'lgan o'quvchilarda grafik faoliyat sifatida rasm chizishni takomillashmaganligi va yozuv buzilishlari o'rtasidagi aloqa kuzatiladi. Grafik faoliyatlar dastlabki sharti psixo-fiziologik xususiyatlarni yozuv va rasm chizishda paydo bo'lish birligi aniqlanadi; ko'ruv idrokining yuzaki taxminiy xarakteri, optik jihatdan o'xshash grafik obyektlarni farqlashdagi noaniqlik; ko'ruv-fazoviy idrokning buzilishi; optik analiz, sintez, qiyoslash, umumlashtirish va boshqa tafakkur operatsiyalarining yetarlicha rivojlanmaganligi, statik va dinamik praksisni yetarlicha rivojlanmaganligi, ko'ruv-motor koordinatsiyalarining takomillashmaganligi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

I.O'zbekiston Respublikasi Davlat qonunlari va dasturlari

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi / O'n ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining o'n birinchi sessiyasida 1992 yil 8 dekabrda qabul qilingan. – T.: “O'zbekiston” 1992
2. O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risidagi Qonuni Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori – T.: “Sharq” nashriyot-matbaa konserni, 1997
3. O'zbekiston Respublikasining Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi Qonuni Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori – T.: “Sharq” nashriyot-matbaa konserni, 1997

II.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari

4. Mirziyoyev SH.M. “Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz” – T.: “O'zbekiston” 2017
5. Mirziyoyev SH.M. “Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan quramiz” – T.: “O'zbekiston” 2017
6. Mirziyoyev SH.M. “Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz” – T.: “O'zbekiston” 2017

Asosiy adabiyotlar ro'yxati

7. Ayupova M.Y. “Korreksion ishlar metodikasi” ma'ruza matni. T.: 2001.
8. Ayupova M.Y. LogopediY. - T.: O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti, 2007.
9. Agarkova N.G. Formirovaniye graficheskogo navika pisma u mladshix shkolnikov /MGPI im. V.I. Lenina. -M.: MGPI, 1987. - 129 s.

10. Agranovich Z.YE. Didakticheskiy material po razvitiyu zritel'nogo vospriyatiya i uznvaniya (zritel'nogo gnozisa) u starshix doshkolnikov i mladshix shkolshjov. - SPb.: Detstvo-Press, 2003. - 40 s

11. Ananyev B.G. Psixologiya chuvstveshyugo pozpashY. - M.: Nauka, 2001.

12. Axutina T.V., Zolotaryova E.V. O zritel'no-prostranstvennoy disgrafii: neyropsixologicheskiy analiz i metodi yeyo korreksii // Shkola zdorovY. - 1997.-№3.-0.41-43.

13. Axutina T.V. Neyropsixologicheskiy podxod k diagnostike i korreksii trudnostey obucheniya pismu // Sovremenniye podxodi k diagnostike i korreksii rechevix rasstroystv. - SPb.: Izd-vo S.-Peterb. un-ta, 2001. -s. 195-213.

14. Bezrukix M.M., Yefimova SP. Uprajneniya dlya zanyatiy s detmi, imeyushimi trudnosti pri obuchenii pismu. - M.: Auris: Aysberg, 1991. - 106s.

15. Bezrukix M.M. Obucheniye pismu. - M.: Prosvesheniye, 1997. - 110 s.

16. Bezrukix M.M., Yefimova SP. Rebyonok idyot v shkolu. - M.: Akademiya, 2000.-248 s.

17. Blonskiy P.P. Psixologiya mladshogo shkolnika. - M.: Mosk. psixol.-sots. in-t, 1997.-574 s.

18. Berkix M.M. Obucheniye pismu.- M.: Prosveo'yeniye, 1997. - 110 s.

19. Belyayev T.F. Uprajneniya po razvitiyu prostranstveshtix predstavleniy u uchashixsY. -M.: Prosvesheniye, 1983. - 112 s.

20. Borovskaya I.K., Kovalets I.V. Razvivayem prostranstvenniye predstavleniya u detey s osobeshyustiyami psixofizicheskogo razvitiY. - M.: Vlados, 2004. -35s.

21. Velichenkova O.A. Analiz spetsificheskix oshibok pisma mladshix shkolnikov // Pismo i chteniye: trudnosti obucheniya i korreksiya: Uchebnoye posobiye / Pod obsh. red. O.B.Inshakovoy. - M.: Moskovskiy psixologo- sotsialniy institut, 2001. - s.45-51.

22. Voloskova P.P. Trudnosti formirovaniya navika pisma u uchashixsya nachal'nix klassov: Avtoref. dis.... kand. ped. nauk. -M., 1996. - 16 s.

23. Vigotskiy L.S. Mishleniye i rech. - M.: Labirint, 1996. - 414 s.

- 24.** Groshenkov I.A. O putyax usileniya korreksioshyugo vozdeystviya po
- 25.** Risovaniyu na razvitiye uchashixsya vspomogatelnoy shkoli // Esteticheskoye
- 26.** Vospitaniye vo vspomogatelnoy shkole. -M.: Prosvesheniye, 1972. - s. 7-35.
- 27.** Groshenkov I.A. Zanyatiya izobrazitelnim iskusstvom v snetsialnoy
- 28.** Korreksionnoy shkole. - M.: In-t obshegumanitar. issled., 2001. - 223 s.
- 29.** Grushevskaya M.S. Disgrafiya u mladshix shkolnikov: Avtoref. dne. ...Kand. ped. nauk. -M., 1982. - 18 s.
- 30.** Yemelyanova I.D. Melkaya motorika ruk kak predposilka ovladeniya navikami pisma doshkolnikami s obshim nedorazvitiyem rechi // Izucheniye narusheniy pisma i chteniya: Materiali I mejdunarodnoy konferensii Rossiyskoy assotsiatsii disleksii. - M, 2004. - s. 94-98.
- 31.** Yefimenkova L.N. Korreksiya ustnoy i pismegshoy rechi uchashixsya nachalnih klassov. Posobiye dlya logopeda. - M.: Vldos, 2001. - 335 s.
- 32.** Jeltovskaya L.Y., Sokolova YE.P. Didakticheskiy material k urokam chistopisaniya: Posobiye dlya uchashixsya chetiryoxlet. nach. shkoli. - 2-ye izd. - M.: Prosvesheniye, 1989.-48 s.
- 33.** Inshakova O.B. Razvitiye i korreksiya grafo-motornix navikov u detey 5-7let: V 2 ch. - CH. 2. - M.: Vldos, 2003. - 36 s.
- 34.** Kirichenko N.A. Razvitiye prostranstvennix nredstavleniy na urokax izobrazitel'nogo iskusstva: Avtoref. dis. ... kavd. ped. nauk. - M., 1970. -27s.
- 35.** Kornev A.N. Disleksiya i disgrafiya u detey. - SPb.: Gippokrat, 1995. -224 s.
- 36.** Kurganskiy A.V., Axutina T.V. Trudnosti v obuchenin i seriynaya organizatsiya dvijeniy u detey 6-7 let // Vestnik Mosk. un-ta. Seriya 14. PsixologiY. - 1996. - №2. - s. 58-65.
- 37.** Kyarner E.G. Obucheniye uchashixsya mladshix klassov vsnomogatelnoy shkoli tematicheskomu risovaniyu: Avtoref. dis. ... kand. ped. nauk. - M.,

1988.-15 s.

38. Lalayeva R.I. Disgrafiya // Xrestomatiya po logonedii: V 2 tt. T II / Pod red. L.S.Volkovoy i V.I.Selivyorstova. -M.: Vlados, 1997. - s. 502-511.

39. Lipakova V.I., Loginova YE.A., Lopatina L.V. Didakticheskoye posobiye dlya diagnostiki sostoyaniya zritelno-prostranstvennix funktsiy u detey doshkolnogo i mladshogo shkolnogo vozrasta. - SPb.: Izd-vo RGPU im. A.I.Gersena, 2001.-45 s.

40. Loginova YE.A. Osobennosti korreksii disgrafii u uchashixsya s ZPR // Pismo i chteniye: trudnosti obucheniya i korreksiya: Ucheb. posobiye. - M.: MPSI, 2001.-s. 210-219.

41. Logopediya: uchebnik dlya studentov defektol. fak. ned. vuzov / Pod red. L.S.Volkovoy, S.P.Shaxovskoy. - M.: Vlados, 1998. - 680 s.

42. Neyropsixologiya detskogo vozrasta / Pod red. A.V.Semenovich. - M.: Psix.-med.-sots. sentr pomoshi detyam i podrostkam, 1998. - 46 s.

43. Nemsova N.L. Zerkalniye oshibki pisma. - Avtoref. dis. ... kand. ped. nauk.-M., 1999.-16 s.

44. Pavlova T.A. Razvitiye prostranstveshyugo oriyentirovaniya u doshkolnikov i mladshix shkolnikov. - M.: Shkolnaya pressa, 2004. - 62 s.

45. Polonskaya N.N. Primeneniye neyropsixologicheskogo metoda issledovaniya v diagnostike detey s narusheniyami rechi // Shkola zdorovY. -1999. -№2.-s. 72-79.

46. Praktikum no vozrastnoy i nedagogicheskoy nsixologii / Otv. red. Dubrovina I.V. - M.: Academia, 2000. - 160 s.

47. Pilayeva N.M. Trudnosti zritelno-nredmetnogo vosnriyatiya: diagnostika i korreksiya // Shkola zdorovY. - 1996. - №4. - s. 42.

48. Ratanova T.A., Shlyaxta N.F. Psixodiagnosticheskiye metodi izuchecheniya lichnosti. - M.: Flinta, 2000. - 263 s.

49. Rubinshteyn S.L. Osnovi obshey nsixologii: V 2 t. - M.: Pedagogika, 1999.-720 s.

50. Savshsh L.P. Palchikovaya gimnastika. - M.: AST-Astrel,2001- 46 s.

51. Sadovnikova I.P. Parusheniya pismennoy rechi i ix preodoleniye u

mladshix shkolishkov. - M.: Vldos, 1997. - 255 s.

52. Semenovich A.V. Vvedeniye v neyropsixologiyu detskogo vozrasta: Uchebnoye posobiye. - M.: Genezis, 2005. - 319 s.

53. Tokareva O.A. Rasstroystva chteniya i pisma (disleksii i disgrafii) //Xrestomatiya po logopedii: V 2 tt. T II / Pod red. L.S.Volkovoy i V.I.Seliverstova. -M.: Vldos, 1997. - s. 456-469.

54. Xomskaya YE.D. Neyropsixologiya. - M.: Izd-vo MGU, 1987. - 288 s.

55. Xomskaya YE.D., Yefimova I.V., Budika YE.V., Yenikolopova YE.V. Peyropsixologiya individualnix razlichiy // Vestnik MGU, ser. <<Psixologiya>>, 1997.-281 s.

56. Shaxovskaya S.N. Nroblema disgrafii: metodicheskiye poiski zarubejnih spetsialistov // Nismo i chtel'she: trudnosti obuchel'shya i korrektsiya. - M.:MODEK, 2001.-s. 230-236.

57. Yakovlev SB. Korrektsiya agrammaticheskoy disgrafii u uchashixsya nachal'nix klassov shkoli dlya detey s tyajjolimi narusheniyami rechi.

58. Logopediya: metod traditsii i novatorstvo. - M.: Izd-vo Mosk. psix.-sots. instituta, 2003. - 336 s.

59. Yastrebova A.V. Korrektsiya narusheniy rechi u uchashixsya obsheobrazovatel'noy shkoli: Kn. dlya uchitelya-logopeda. - M.: Prosvesheniye, 1984. -158 s. __